

VOLTAIRE

Naivul

VOLTAIRE

Naivul

Textele volumului de față sunt reproduse după:
Voltaire, Opere alese; Dialoguri și anecdote filozofice

Traducere de Al. Philippide
Studiu introductiv, note si tabel cronologic de N. N. Condeescu
Traducere, postfață și note de Doina Florea

Chișinău
Hyperion
1993

NAIVUL

POVESTIRE ADEVĂRATA 1767

Muzeul Carnavalet din Paris, muzeul istoric al orașului, păstrează într-o vitrină unul din acele documente care, în câteva rânduri, rezumă un aspect al vieții din trecut. Pe o coală mohorâtă e scris următorul ordin lapidar:

„Domnule de Jumilhac, intenția mea fiind ca numitul Hugonet să fie condus în castelul meu Bastilia, vă scriu această scrisoare pentru a vă spune că aveți să-l primiți când vă va fi adus și să-l țineți acolo până la un nou ordin din parte-mi. Prezenta neavând alt scop, rog pe Dumnezeu să vă aibă, domnule de Jumilhac, în sfânta sa pază.

Scris la Versailles la 13 ianuarie 1765,

Louis”

Poruncă de întemnițare fără judecată și fără justificare adresată guvernatorului Bastiliei de către însuși Ludovic al XV-lea: este una din acele teribile „Lettres de cachet” *prin care un nevinovat pizmuit, un soț prea vigilent, un unchi bogat încăpățânat să trăiască prea mult, dar mai ales orice supus al majestății-sale, cât de cât slobod de gură, era ridicat și poftit într-o celulă a Bastiliei unde adesea își dădea duhul după zeci de ani, uitat de regele care îl „onorase” cu invitația de a-și petrece restul zilelor într-unul din castelele sale.*

Voltaire era angajat tocmai în acei ani în apriga lui luptă împotriva abuzurilor și nedreptăților regimului. Reabilitase pe Calas și nu izbutise încă să convingă opinia publică de nevinovăția lui Sirven, când veni vestea dramei de la Abbeville (1766), executarea lui La Barre, acuzat de impietate. Acțiunea socială a lui Voltaire, marile și zgomotoasele lui campanii în sprijinul persecutaților pentru opiniile lor sunt cu atât mai onorabile cu cât s-au desfășurat în condițiile unei

serioase recrudescențe a reacțiunii monarho-clericalo-feudale împotriva gândirii progresiste burgheze, reprezentând opinia tuturor păturilor din „starea a treia” oprimate de orânduirea vremii. De la criticismul generației lui Montesquieu, filosofii trecuseră la atacuri mai fățișe împotriva regimului și a bisericii catolice. Iată de ce autoritățile regale edictaseră suprimarea Enciclopediei *(1759), arestarea lui Rousseau după apariția tratatelor* Contractul social *și* Emil *(1762), iar mai recent condamnarea romanului* Belizariu *(1766) de Marmontel, elocventă pledoarie pentru toleranța religioasă. Izgonirea iezuiților din Franța (1763), incontestabilă victorie a lagărului enciclopedist, slăbise temporar fulgerele bisericii, care nu dezarmase însă.*

Naivul lui Voltaire, apărut în 1767 la Geneva, este un episod al acelor ani de luptă a filosofilor împotriva abuzurilor regimului, o denunțare a primejdiei și scandalului arestărilor arbitrare printr-un simplu ordin regal și totodată o demascare a putreziciunii morale a vârfurilor administrației lui Ludovic al XV-lea. Povestirea milita pe plan literar în sensul acelei Istorii a Parlamentului din Paris *la care Voltaire tocmai lucra, rechizitoriu al acelorași abuzuri judiciare și administrative, prezentat însă sub formă de monografie istorică și care avea să vadă lumina zilei în 1769 la Amsterdam.*

Ca de obicei, povestirea purta o falsă atribuție, fiind pusă pe socoteala lui Quesnel, un jansenist mort cu vreo cincizeci de ani mai înainte. Într-o scrisoare din august 1767 către D’Alembert, Voltaire respinge chiar, cu falsă indignare, paternitatea Naivului*, încheind pasajul însă cu o semirecunoaștere: „Am nevinovăția porumbelului și vreau să dovedesc prudența șarpelui”. Iată deci motivul firesc al ascunderii în dosul unui nume străin: prudența, teama de a nu avea neplăceri din partea autorităților, cum i se întâmplase de curând (1766), în urma broșurii* Povestea morții cavalerului de la Barre.

Naivul *se resimte de atmosfera de luptă în care a fost compus și totodată de prudența proverbială a autorului. Acțiunea povestirii este așezată sub Ludovic al XIV-lea, când Louvois era încă ministrul atotputernic al Războiului. Aluziile la personaje și evenimente contemporane se întâlnesc la orice pagină. Dezgustătorul abuziv Saint-Pouange a existat într-adevăr și exodul calviniștilor loviți de revocarea Edictului din Nantes (1685) nu este deloc o născocire a lui Voltaire. Dar în dosul acestui plan istoric apar realitățile contemporane. Hercule de Kerkabon, breton crescut de huronii din Canada, își regăsește familia, luptă în Bretania împotriva unor englezi debarcați pentru jaf, cum se întâmpla adesea în cursul „războiului de 7 ani” (1756–1763) și pleacă la Versailles pentru a culege laurii vitejiei sale. Pe drum, însă, compătimește prea deschis, în sinceritatea lui nativă, pe bieții calviniști persecutați și obligați să se expatrieze pentru credința lor. Un spion iezuit îl denunță, așa că abia ajuns la Versailles este arestat și trimis la Bastilia în celula locuită de un bătrân jansenist. Acolo ar fi îmbătrânit și Naivul, dacă logodnica lui, frumoasa domnișoara de Saint-Yves, nu l-ar fi salvat cu prețul onoarei, apoi al vieții sale, domnul de Saint-Pouange, ajutorul lui Louvois, arătându-se fermecat de grațiile ei. În acest demnitar corupt și corupător, contemporanii au recunoscut ușor pe unul din miniștrii lui Ludovic al XV-lea, contele de Saint-Florentin, traficant de grațieri, sinecure și privilegii numai pe concesiuni din partea unor solicitatoare drăguțe.*

Naivul *stigmatizează așadar amestecul bisericii în treburile de stat și transformarea autorităților laice în executoare ale intoleranței sale. Și mai viguros el denunță lipsa libertăților cetățenești, simțită mai ales când o opinie sau gesturi neplăcute stăpânirii se soldau cu o trimitere nemotivată și fără termen la Bastilia. Povestea francezului canadian crescut de huroni este*

deci palpitantă de realități contemporane; este o operă realistă de critică ascuțită care se dispensează de orientul feeric din Zadig *ca și de peregrinările nesfârșite ale lui Candid.*

*Învederează totuși origini literare complexe. Critica societății contemporane prin intermediul părerilor și pățaniilor unor străini, introdusă în literatura franceză de genovezul Giovanni Marano (*Spionii la curțile prinților creștini*, 1684) și reluată de Dufresny (*Distracțiile unui siamez la Paris*, 1699), fusese consacrată de admirabilele* Scrisori persane *ale lui Montesquieu. Numeroși imitatori fabricaseră de atunci* Scrisori iudaice, Scrisori peruviene *și, mai recent, un Maubert de Gouvest niște* Scrisori irocheze *(1752), atribuite deci altor piei-roșii din Canada Naivului. Galeria acestor comozi critici americani ai moravurilor și prejudecăților franceze începea cu Montaigne care le consacrase eseul* Despre canibali *(I, 31) și continua neîntrerupt prin La Hontan până la* Discursurile *lui J. J. Rousseau. Huronul lui Voltaire reprezintă însă și o reacțiune împotriva acestui clișeu, chintesență de virtuți și abis de înțelepciune. Naivul, ager și vioi, comite numai pocinoguri câtă vreme civilizația nu l-a șlefuit. Când, pe deasupra, l-au mai maturizat și suferințele, el devine om întreg, adică filosof militant.*

Povestirea lui Voltaire este astfel și un îndemn la acțiune. Când Bastilia, cunoscută și de autor în tinerețea lui, se va prăbuși sub târnăcoapele revoluționarilor de la 1789, încercările huronului între zidurile ei vor fi contribuit desigur la aceasta.

Capitolul I
PREOTUL BISERICII MAICA DOMNULUI DIN MUNTE ȘI CU SORA LUI ÎNTÂLNESC UN HURON

Odată, sfântul Dunstan, irlandez de neam și sfânt de meserie, plecă din Irlanda pe un muntișor care porni pe mare spre coasta Franței; cu vehiculul acesta, sfântul sosi în Golful Saint-Malo. Se dădu jos pe țărm și binecuvântă muntele care i se închină adânc și se întoarse în Irlanda pe același drum pe care venise.

Dunstan clădi pe meleagurile acelea o bisericuță și îi dădu numele de Maica Domnului din Munte, pe care îl are și acum, după cum se știe.

În anul 1689, în ziua de 15 iulie, spre seară, părintele Kerkabon, parohul Bisericii Maica Domnului din Munte, ieșise să ia aer pe malul mării, împreună cu sora lui, domnișoara de Kerkabon. Părintele, om mai în vârstă, era un foarte bun preot, pe care vecinii îl iubeau, după ce odinioară îl iubiseră vecinele. Ceea ce mai ales îl făcuse stimat era faptul că era singurul om al bisericii de prin partea locului pe care nu trebuiau să-l ducă în brațe la culcare după ce stătea la masă cu niscaiva confrați. Cunoștea destul de binișor teologia; și când se plictisea de citit pe sfântul Augustin, petrecea cu Rabelais: așa că toată lumea îl vorbea de bine.

Domnișoara de Kerkabon, care nu se măritase, cu toate că avusese mare poftă, se ținea încă bine la patruzeci și cinci de ani câți avea. Era o fire bună și simțitoare. Îi plăcea să petreacă și era foarte evlavioasă.

Părintele spuse către soră-sa, uitându-se spre mare:

— Vai! aici s-a îmbarcat bietul frate-meu și cu cumnată-mea, doamna de Kerkabon, pe fregata *Rândunica*, în 1669, ca să se ducă în Canada. Dacă n-ar fi fost ucis, am mai fi putut trage nădejde să-l mai vedem.

— Crezi, oare, zise domnișoara de Kerkabon, că pe cumnata au mâncat-o irochezii, așa cum am primit veste? Dar desigur că, dacă n-ar fi mâncat-o, s-ar fi întors în țară. Toată viața are să-mi pară rău după dânsa: era o femeie plăcută. Și fratele nostru, care era foarte inteligent, ar fi ajuns desigur departe.

În timp ce-și aminteau cu melancolie de toate acestea, văzură intrând în Golful Rance o corăbioară care sosea odată cu fluxul: erau niște englezi care veneau cu mărfuri de vânzare. Săriră pe țărm fără să se uite nici la preot, nici la domnișoara, sora dumisale, care fu foarte jignită când văzu că n-o iau în seamă.

Cu totul altfel se purtă un tânăr voinic care își făcu vânt și sări peste capetele celorlalți drept în fața domnișoarei: îi făcu un semn din cap, nefiind obișnuit să facă reverențe! Figura lui și hainele cu care era îmbrăcat atraseră privirile preotului și ale surorii lui. Tânărul era cu capul gol și cu pulpele goale; în picioare avea sandale; părul îi era împletit în cozi lungi; o vestă scurtă îi strângea trupul fin și zvelt. Avea o înfățișare falnică și blândă. Într-o mână ținea o sticlă de rom și în cealaltă un soi de pungă în care erau un păhărel și niște biscuiți. Vorbea franțuzește foarte bine. Oferi rom domnișoarei de Kerkabon și fratelui ei; bău și el cu dânșii; le mai oferi o dată rom cu un aer atât de simplu și de firesc încât le plăcu foarte mult. Îi spuseră că sunt gata să-i fie de folos dacă are nevoie de ceva și îl întrebară cine este și unde se duce. Tânărul le răspunse că nu se duce nicăieri, că era curios și voise să vadă cum e coasta Franței și acum are să se întoarcă înapoi.

Părintele, văzând după accent că nu era englez, îl întrebă pe tânăr din ce țară este.

— Sunt huron[1], răspunse el.

Domnișoara de Kerkabon, uimită și încântată că vede un huron care era curtenitor cu dânsa, pofti pe tânăr la masă. El nu se lăsă rugat și toți trei porniră împreună spre casa preotului.

Scunda și rotunda domnișoară nu-l mai slăbea din ochișori și spunea din când în când preotului:

— Băiatul ăsta are o față numai crini și roze! Nici n-ai crede după față că-i huron!

— Da, ai dreptate, răspunse preotul.

Ea nu mai contenea cu întrebările și tânărul răspundea la toate foarte bine.

Vestea că a sosit un huron se răspândi imediat. Fețele simandicoase de prin partea locului veniră și ele la masă. Părintele de Saint-Yves sosi cu sora lui, o tânără bretonă foarte drăguță și foarte cuviincioasă. Judecătorul și perceptorul veniră și ei cu nevestele. Puseră pe străin între domnișoarele Kerkabon și domnișoara de Saint-Yves. Toți îl priveau și se minunau de dânsul; vorbeau și-l întrebau toți deodată; dar huronul nu se tulbură deloc. Parcă și-ar fi luat drept lozincă pe aceea a lordului Bolingbroke[2]: *Nihil admirari*[3]. La un moment dat însă, ostenit de atâta zarvă, le spuse destul de liniștit, dar cu oarecare tărie în glas:

— Domnilor, în țara mea oamenii vorbesc pe rând; cum vreți să vă răspund când nu mă lăsați s-ascult ce spuneți?

Rațiunea face totdeauna pe oameni să intre câteva clipe în ei înșiși. Toți tăcură. Domnul judecător, care, oriunde ar fi fost, lua imediat în primire pe străini și care era cel mai curios om din tot ținutul, îi spuse, deschizând gura de-un cot:

---

[1] Huronii erau un popor sălbatic de la nordul lacului Huron, în America de Nord (Canada) (n. t.).

[2] Henri Saint-John, viconte de Bolingbroke (1678–1751), om de stat, scriitor și filozof englez.

[3] Nimic nu e de admirat.

— Cum te cheamă pe dumneata?

— Acasă îmi spuneau Naivul și numele acesta l-am păstrat și în Anglia, pentru că spun totdeauna pe față ce gândesc și fac tot ce vreau.

— Cum se face că, născut huron, ai putut să vii în Anglia?

— M-au adus, n-am venit eu. Am fost făcut prizonier de englezi, după ce m-am luptat zdravăn; și englezii, cărora le place curajul fiindcă sunt curajoși și cinstiți ca și noi, m-au pus că aleg: ori să mă întorc la mine acasă, ori să plec în Anglia. Eu am ales plecarea, pentru că din fire îmi place grozav să călătoresc.

— Dar cum ai putut, spuse cu tonul lui impunător judecătorul, să-ți lași tatăl și mama și să pleci?

— N-am avut nici tată, nici mamă, răspunse străinul.

Toți se înduioșară și toți repetau:

— Nici tată, nici mamă!

— Avem să-i slujim noi de părinți, spuse stăpâna casei către fratele ei. Ce interesant e domnul acesta huron!

Naivul îi mulțumi din inimă, demn și mândru, și îi spuse că nu avea nevoie de nimic.

— După cum văd, domnule Naiv, spuse gravul judecător, dumneata vorbești franțuzește mai bine decât ar putea vorbi un huron.

— Un francez pe care ai noștri l-au luat prizonier când eu eram foarte tânăr și cu care m-am împrietenit m-a învățat franțuzește. Eu învăț foarte repede tot ce vreau să învăț. Când am sosit la Plymouth, am găsit un francez refugiat, dintre aceia cărora, nu știu de ce, le spuneți hughenoți[4]. El m-a ajutat să cunosc mai bine limba dumneavoastră; și, îndată ce am ajuns să vorbesc bine, am venit în țara dumneavoastră, pentru că îmi sunt dragi francezii atunci când nu pun prea multe întrebări.

---

[4] Nume dat în Franța adepților curentului protestant din secolele XVI și XVII.

Părintele de Saint-Yves, fără să ia în seamă aluzia, îl întrebă ce limbă îi plăcea mai mult: hurona, engleza ori franceza.

— Hurona, bineînțeles, răspunse Naivul.

— Se poate așa ceva? strigă domnișoara de Kerkabon; eu am crezut totdeauna că franceza e cea mai frumoasă limbă, după limba bretonă.

Și atunci toți care mai de care începură să-l întrebe: cum se spune în huronă tutun și el răspunse *taya*, cum se spune a mânca și el răspunse *essenten*. Domnișoara de Kerkabon voi neapărat să știe cum se spune a fi îndrăgostit, el îi răspunse *trovander* – și pretinse, nu fără dreptate, că aceste cuvinte erau tot așa de bune ca și cuvintele franceze și engleze cu același înțeles. *Trovander* li se păru tuturor foarte frumos[5].

Părintele Kerkabon, care avea în bibliotecă gramatica huronă pe care i-o dăruise cuvioșia-sa părintele Sagar Theodat, călugăr franciscan și vestit misionar, se sculă de la masă și se duse s-o consulte. Se întoarse în curând foarte mișcat și plin de bucurie: „Naivul, spuse el, este huron adevărat”. Discutară apoi despre multiplicitatea limbilor și toți într-o părere spuseră că, fără întâmplarea cu Turnul Babel, pe întreg pământul s-ar fi vorbit numai franțuzește.

Judecătorul cel cu multe întrebări, care până atunci fusese puțintel bănuitor față de străin, începu să simtă acum o adâncă stimă față de dânsul; vorbi cu el mai politicos decât până atunci, fapt de care Naivul nu-și dădu seama.

Domnișoara de Saint-Yves era foarte curioasă să afle cum iubesc oamenii în țara huronilor.

— Fac fapte frumoase, răspunse el, ca să placă persoanelor care vă seamănă.

Uimiți, toți mesenii găsiră că asta era foarte frumos. Domnișoara de Saint-Yves se înroși și se bucură tare mult. Domnișoara de Kerkabon se înroși și ea dar nu se

[5] Toate aceste cuvinte sunt într-adevăr hurone (nota lui Voltaire).

bucură așa de tare. Se simți puțintel necăjită că vorbele galante nu fuseseră pentru dânsa, dar era o ființă atât de cumsecade încât dragostea ei față de huron nu se clinti deloc. Îl întrebă cu multă bunăvoință câte iubite a avut în Huronia.

— N-am avut decât una, răspunse Naivul; domnișoara Abacaba, prietenă cu doica mea. Trestiile nu sunt mai drepte, hermina nu-i mai albă, oile nu-s mai blânde, vulturii nu sunt mai mândri și cerbii nu sunt mai sprinteni decât era Abacaba. Într-o zi Abacaba, tot alergând după un iepure, ajunse prin preajma noastră, la vreo cincizeci de leghe de unde locuiam noi. Un algonkin răucrescut, care ședea la vreo sută de leghe mai departe, i-a luat iepurele. Când am aflat, am plecat în fugă, l-am trântit jos pe algonkin cu o lovitură de măciucă și l-am adus, legat burduf, la picioarele iubitei mele. Părinții Abacabei au vrut să-l mănânce; dar mie nu mi-au plăcut niciodată asemenea ospețe, așa că i-am dat drumul și chiar m-am împrietenit cu dânsul. Abacaba a fost așa de mișcată de purtarea mea, încât, dintre toți iubiții ei, m-a ales pe mine. M-ar mai iubi și acuma dacă n-ar fi mâncat-o un urs. L-am pedepsit pe urs și multă vreme i-am purtat blana, dar asta nu mi-a adus nicio mângâiere.

Domnișoara de Saint-Yves, ascultând acestea, simți o tainică plăcere când auzi că Naivul nu avusese decât o iubită și că Abacaba nu mai era; dar nu putea să deslușească pricina pentru care simțea plăcere. Toți se uitau la huron; și toți spuneau că bine a făcut că nu i-a lăsat pe tovarășii săi să mănânce un algonkin.

Neînduratorul judecător, care nu-și putea înăbuși patima întrebărilor, împinse curiozitatea atât de departe încât voi să știe de ce religie era domnul huron și pe care o alesese; pe cea anglicană, pe cea galicană sau pe cea hughenotă.

— Am religia mea, răspunse el, așa cum ai și dumneata pe a dumitale…

— Vai! strigă domnișoara de Kerkabon, cum văd eu, nenorociții ceia de englezi nici măcar nu s-au gândit să-l boteze.

— Dar cum se face, spuse domnișoara de Saint-Yves, că huronii nu sunt catolici? Părinții iezuiți nu i-au convertit oare pe toți?

Naivul o asigură că în țara lui nimeni nu încearcă să te convertească, că un adevărat huron nu și-ar fi schimbat niciodată părerea și că în limba sa nici măcar nu exista cuvântul *nestatornicie*.

Aceste din urmă cuvinte făcură o impresie deosebită asupra domnișoarei de Saint-Yves.

— Îl vom boteza, îl vom boteza, spuse domnișoara de Kerkabon fratelui ei. Vei avea această onoare, scumpul meu frate, țin neapărat să-i fiu nașă! Părintele de Saint-Yves are să-l boteze, va fi o ceremonie strălucită despre care se va vorbi în toată Bretania și asta o să ne facă cinste.

Toți oamenii fură de acord cu stăpâna casei și strigară în cor:

— Îl vom boteza!

Naivul le spuse că în Anglia oamenii erau lăsați să trăiască cum le place. Spuse că propunerea asta nu-i plăcea de fel și că legea huronilor era cel puțin tot atât de bună ca și legea bretonilor. În sfârșit, spuse că a doua zi are să plece. Isprăviră de băut sticla lui de rom și pe urmă se duse fiecare să se culce.

După ce Naivul intră la el în odaie, domnișoara de Kerkabon și cu prietena ei, domnișoara de Saint-Yves, nu se putură ține să nu se uite prin gaura largă a cheii ca să vadă cum dormea un huron. Văzură că-și întinsese plapuma pe podele și dormea acum într-o atitudine foarte frumoasă.

Capitolul II
HURONUL, NUMIT NAIVUL, ÎȘI GĂSEȘTE PĂRINȚII

Naivul, după obiceiul lui, se trezi odată cu soarele, la cântecul cocoșilor, care în Anglia și Huronia se cheamă *trâmbițele zilei*. El nu era ca oamenii din societatea bună care lâncezesc în pat până când soarele e la amiază, care nu pot nici să doarmă, nici să se scoale, care își pierd atâtea ceasuri prețioase în starea asta dintre viață și moarte și care se mai și plâng că viața e prea scurtă. După ce umblă vreo două-trei mile și doborî mult vânat, vreo treizeci de bucăți, numai cu alice, se întoarse acasă unde găsi pe părintele și pe sora dumisale plimbându-se prin grădiniță, cu scufia de noapte în cap. Le dădu tot ce vânase și, scoțând din sân un mic talisman pe care îl purta la gât, îi rugă să-l primească în dar pentru buna găzduire.

— Este tot ce am mai de preț, spuse el. Mi s-a spus că voi fi fericit mereu cât timp voi purta flecușteţul ăsta; de aceea vi-l dau, ca să fiți și domniile-voastre fericiți.

Preotul și domnișoara zâmbiră înduioșați de naivitatea huronului. Darul lui era alcătuit din două mici portrete destul de prost zugrăvite, legate împreună cu o cureluşă foarte slinoasă.

Domnișoara de Kerkabon îl întrebă dacă sunt pictori în Huronia.

— Nu, spuse Naivul; portretele mi le-a dat doica mea. Bărbatu-său le luase de la niște francezi din Canada cu care fusesem în război. Atâta știu.

Preotul, în vremea asta, se uita cu atenție la cele două portrete. Deodată fața i se schimbă, se emoționă și mâinile începură să-i tremure.

— Sfinte Dumnezeule! strigă el, e frate-meu căpitanul și cu cumnată-mea!

Domnișoara după ce se uită la portrete, cu aceeași emoție spuse și ea la fel. Erau uimiți amândoi și plini de o bucurie amestecată cu durere. Amândoi erau înduioșați, amândoi plângeau; inima le bătea repede; strigând vorbe fără șir, își smulgeau unul altuia portretele; fiecare dintre ei le lua și le dădea înapoi în fiecare clipă; sorbeau din ochi portretele și pe huron; rând pe rând și amândoi deodată îl întrebau în ce loc, în ce vreme și cum anume miniaturile acestea ajunseseră în mâinile doicii. Socotiră cât timp trecuse de la plecarea căpitanului. Își aduseră aminte că primiseră veste că ajunsese până în țara huronilor; dar de atunci nu mai auziseră nimic despre dânsul.

Naivul le spusese că nu avusese nici tată, nici mamă. Părintele, care era om deștept, observă că tânărului îi mijea mustața; și el știa foarte bine că huronii sunt spâni. „Are puf pe bărbie, se gândi el, ceea ce înseamnă că e copilul unui european. Frate-meu și cumnată-mea n-au mai fost văzuți după expediția împotriva huronilor din 1669; nepotu-meu trebuie să fi fost pe-atunci copil de țâță; doica huronă i-a scăpat viața și i-a fost mamă”. În sfârșit, după sute de întrebări și sute de răspunsuri, preotul și soră-sa fură siguri că huronul era nepotul lor. Plângând, îl strânseră în brațe; și Naivul râdea, fiindcă nu-și putea închipui că un huron poate să fie nepotul unui preot breton.

Toți oaspeții veniră în grădină. Părintele Saint-Yves, care era un mare fizionomist, compară cele două portrete cu fața tânărului și le arătă tuturor că Naivul avea ochii maică-sii, fruntea și nasul căpitanului, iar obrajii semănau și cu ai unuia și cu ai celuilalt.

Domnișoara de Saint-Yves, care nu văzuse niciodată nici pe unul, nici pe celălalt, spuse și ea că Naivul seamănă cu dânșii leit. Toți admirară Providența și înlănțuirea lucrurilor. În sfârșit, toți erau atât de

convinși și de siguri de obârșia Naivului, încât în cele din urmă consimți și el să fie nepotul preotului și spuse că i-ar plăcea să-l aibă de unchi.

Toți se duseră la biserică să mulțumească lui Dumnezeu, în timp ce huronul, cu nepăsare, ședea acasă la un pahar de vin.

Englezii care îl aduseseră și care erau acum gata să pornească înapoi veniră să-i spună că e timpul să plece.

— Se vede că nu v-ați găsit pe aici unchi și mătuși, le spuse el; eu rămân aici; întoarceți-vă la Plymouth; vă las toate lucrurile mele, nu mai am nevoie de nimic odată ce sunt nepot de preot.

Englezii se urcară pe corabie și plecară fără să le pese că Naivul avea sau nu rude în Bretania.

După ce unchiul, mătușa și toți ceilalți veniră de la biserică și după ce judecătorul îl copleși din nou pe tânăr cu întrebări, după ce spuseră tot ce se poate spune sub imperiul uimirii, al bucuriei și al iubirii, părintele Kerkabon și părintele Saint-Yves hotărâră să-l boteze pe Naiv cât mai repede. Dar cu un coșcogeamite huron de douăzeci și doi de ani nu era același lucru ca și cu un copil pe care îl cureți de păcate fără ca el să știe. Huronul trebuia instruit și asta părea sa fie lucru greu, fiindcă părintele Saint-Yves era de părere că un om care nu s-a născut în Franța era lipsit de inteligență.

Părintele Kerkabon spuse că, chiar dacă nepotul său n-avusese norocul să se nască în Bretania, el nu era totuși lipsit de inteligență, că asta se putea vedea după toate răspunsurile lui și că natura îl favorizase mult, atât dinspre partea tatei, cât și dinspre cea a mamei.

Îl întrebară mai întâi dacă citise vreo carte. El le spuse că-l citise pe Rabelais tradus în englezește și câteva bucăți de Shakespeare pe care le știa pe de rost, că găsise cărțile acestea la căpitanul corăbiei care îl adusese din America la Plymouth și că îi plăcuseră mult de tot. Judecătorul nu pierdu prilejul să-l interogheze despre cărțile acelea.

— Mărturisesc, spuse Naivul, că din ele mi s-a părut că ghicesc ceva, dar restul nu l-am înțeles.

Părintele Saint-Yves, auzind asta, se gândi că și el tot așa citise întotdeauna și că cea mai mare parte dintre oameni nu citeau nici ei altfel decât așa.

— Ai citit desigur *Biblia*? întrebă el pe huron.

— Nu, părinte; nu era printre cărțile căpitanului; n-am auzit niciodată de dânsa.

— Iată cum sunt blestemații aceia de englezi, strigă domnișoara de Kerkabon; pun mai mare preț pe o piesă de Shakespeare, pe un *plum-pudding*[6] și pe o sticlă de rom decât pe cărțile lui Moise. De asta nici n-au convertit pe nimeni în America. Sunt blestemați de Dumnezeu; și avem să le luăm Jamaica și Virginia, repede, repede.

Până una-alta, chemară pe cel mai dibaci croitor din Saint-Malo ca să-l îmbrace pe huron din cap până la picioare. Oaspeții plecară. Judecătorul se mai duse să mai pună întrebări și aiurea. Domnișoara de Saint-Yves, la plecare, întoarse de mai multe ori capul să se uite la huron, iar el îi făcu niște reverențe adânci, așa cum nu mai făcuse nimănui până atunci.

Judecătorul, înainte de a pleca, prezentă domnișoarei de Saint-Yves pe băiatul lui, un prostănac deșirat, proaspăt ieșit de pe băncile școlii; dar ea era atât de absorbită de curtenia huronului, încât abia se uită la dânsul.

---

[6] Budincă de prune (engl.).

Capitolul III
HURONUL, NUMIT NAIVUL, E CONVERTIT

Părintele Kerkabon, văzând că a început să îmbătrânească și că Dumnezeu îi trimitea acum un nepot drept mângâiere, se gândi că acesta ar putea să-i fie urmaș la biserică dacă ar izbuti să-l boteze și să-l facă preot.

Huronul avea o memorie minunată. Vlaga trupească a Bretaniei, sporită de clima Canadei, îi făcuse capul atât de zdravăn încât dacă îl loveai abia simțea și când întipăreai ceva înăuntru nu se ștergea; nu uitase niciodată nimic. Putința lui de a pricepe era vie și limpede, deoarece copilăria lui nu fusese încărcată cu fleacurile și cu prostiile care o copleșesc pe a noastră, așa încât orice lucru îi intra în cap fără greutate. Preotul îi dădu să citească *Noul Testament*. Naivul îl înghiți cu multă plăcere; dar neștiind nici pe ce vreme, nici în ce țară se petrecuseră întâmplările povestite în această carte, el își închipui că locul acțiunii este Bretania; huronul se jură că lui Caiafa și lui Pilat are să le taie urechile și nasul dacă cumva îi întâlnește în calea lui.

Unchiu-său, încântat de aptitudinile lui, îi arătă repede cum stau lucrurile. Îi lăudă zelul, dar îi spuse că acest zel era zadarnic, fiindcă oamenii aceia muriseră acum vreo mie șase sute nouăzeci de ani. În curând Naivul știu pe de rost aproape toată cartea. Venea câteodată cu niște întrebări care îl puneau pe preot în mare încurcătură. Acesta era nevoit adeseori să se sfătuiască cu părintele Saint-Yves care, neștiind ce să răspundă, chemă un iezuit breton să desăvârșească convertirea huronului. În sfârșit, harul dumnezeiesc se

săvârși. Naivul făgădui că se va creștina. Își închipui că trebuie să înceapă cu tăierea împrejur, „fiindcă, spunea el, în cartea pe care am citit-o văd că toți sunt tăiați împrejur. Asta înseamnă că și eu trebuie să-mi jertfesc prepuțiul. Cu cât mai repede, cu atât mai bine.” Fără să se mai gândească, chemă chirurgul satului și îl rugă să-i facă operația socotind că în felul acesta va aduce mare bucurie domnișoarei Kerkabon și tuturor celorlalți. Chirurgul, care nu mai făcuse asemenea operație, dădu de veste familiei care își puse mâinile în cap. Domnișoara de Kerkabon se temu că nepotu-său, care părea hotărât și iute la treabă, să nu-și facă singur operația și să nu greșească, ceea ce ar putea să aibă cine știe ce urmări triste de care cucoanele, din bunătate sufletească, se interesează întotdeauna foarte mult.

Preotul îl lămuri pe huron și îi spuse că tăierea împrejur nu mai era la modă, că botezul era mult mai ușor și mai folositor; că religia mântuirii nu era ca religia asprimii. Huronul, care avea bun-simț și judeca drept, la început stărui în părerea lui, dar pe urmă își recunoscu greșeala, ceea ce e destul de rar în Europa la oamenii care discută. În sfârșit, spuse că e gata să se boteze.

Dar mai întâi trebuia să se spovedească și ăsta era lucrul cel mai greu. Naivul purta mereu cu dânsul cartea pe care i-o dăduse unchiu-său. În cartea asta el nu vedea nicăieri că vreun apostol s-ar fi spovedit. Asta îl făcu să se împotrivească cu îndârjire. Preotul îi închise gura, arătându-i în epistola sfântului Iacob vorbele acestea care necăjesc atâta pe eretici: *Mărturisiți-vă păcatele voastre unii altora*. Huronul nu mai spuse nimic și se spovedi unui călugăr franciscan. Când isprăvi, îl scoase pe călugăr din confesional și, apucându-l zdravăn de braț, se așeză în locul lui, îl puse în fața lui în genunchi și îi spuse:

— Știi că la carte spune: mărturisiți-vă unii altora. Eu ți-am spus păcatele mele; n-ai să ieși de aici până nu mi le spui și tu pe ale tale.

În timp ce vorbea astfel, își proptea genunchiul în pieptul părții adverse. Călugărul atunci începe să zbiere de răsună biserica. La urletele lui vin fuga oameni din toate părțile și văd pe catehumen trăgând pumni călugărului în numele sfântului Iacob. Bucuria de-a boteza un breton huron și englez era așa de mare, încât i se trecură cu vederea aceste ciudățenii. Mulți teologi fură, chiar de părere că nu mai era nevoie de spovedanie odată ce botezul ține loc de orice. Rugară pe episcopul de Saint-Malo să vină să-l boteze și episcopul, măgulit bineînțeles că va boteza un huron, sosi cu mare alai, urmat de toți preoții episcopiei. Domnișoara de Saint-Yves, aducând laude Domnului, își puse rochia cea mai frumoasă și chemă o coafeză din Saint-Malo; voia să apară la ceremonie în toată strălucirea. Judecătorul cel întrebăcios veni și el cu toată lumea de prin împrejurimi. Biserica era frumos împodobită. Dar când voiră să-l ia pe huron, nu-l găsiră nicăieri.

Unchiu-său și mătușă-sa îl căutară în toate părțile. Crezură că era la vânătoare, după obiceiul lui. Toți cei poftiți la botez cutreierară pădurea și satele învecinate. Huronul nu era chip de găsit nicăieri.

Începură să se teamă că s-o fi întors în Anglia, îl auziseră de multe ori spunând că-i plăcea mult țara aceea. Preotul și cu soră-sa erau convinși că acolo oamenii nu se botează și le era teamă că sufletul nepotului va rămâne nemântuit. Episcopul era uimit și se gândea să se întoarcă acasă. Părintele Kerkabon și preotul de Saint-Yves erau desperați, judecătorul întreba pe toți trecătorii cu gravitatea sa obișnuită; domnișoara de Kerkabon plângea, domnișoara de Saint-Yves nu plângea, dar ofta adânc, ceea ce dovedea cât de mult ținea ea la Sfintele Taine. Amândouă se plimbau acum mâhnite pe lângă sălciile și păpurișul de pe malul

râului Rance când, deodată, văzură în mijlocul apei un om în pielea goală cu mâinile încrucișate pe piept. Scoaseră un strigăt și se întoarseră. Dar curiozitatea învinse orice alt gând; se strecurară binișor printre trestii și, când fură sigure că nu le vede nimeni, stătură pe loc voind să vadă ce se întâmplă.

Capitolul IV
NAIVUL E BOTEZAT

Părintele Kerkabon și părintele Saint-Yves veniră repede și îl întrebară pe huron ce făcea acolo.

— D-apoi, domnilor, aștept botezul! De un ceas stau în apă până la gât. Nu-i frumos să mă faceți s-aștept atâta.

— Dragă nepoate, îi spuse părintele Kerkabon, nu așa se face botezul în Bretania. Pune-ți hainele și hai cu noi!

Domnișoara de Saint-Yves, auzind aceasta, întrebă încetișor pe domnișoara de Kerkabon:

— Ce zici? Oare o să-și pună hainele chiar așa de repede?

Huronul răspunse părintelui:

— Nu mă mai înșelați ca data trecută. De atunci până acum am studiat multe lucruri și sunt sigur că botezul nu se poate face altfel. Eunucul reginei Candace[7] a fost botezat într-un pârău și mă prind pe ce vreți că în cartea pe care mi-ați dat-o nu puteți să-mi arătați nicăieri că botezul se face altfel decât așa. Ori am să fiu botezat în râu, ori n-am să fiu deloc.

Degeaba îi spuseră că obiceiurile se schimbaseră. Naivul era încăpățânat pentru că era și breton și huron. Îi dădea mereu cu eunucul reginei Candace. Și cu toate că mătușă-sa și cu domnișoara de Saint-Yves, care îl văzuseră bine printre sălcii, aveau tot dreptul să-i spună că nu tocmai el trebuia să pomenească de un asemenea ins, ele totuși tăcură fiindcă erau foarte discrete. Episcopul veni și el să vorbească cu dânsul, ceea ce e mare lucru; dar nu izbuti să facă nimic. Huronul îl înfruntă și pe episcop.

---

[7] *Candace*, nume purtat în antichitate de mai multe regine ale Etiopiei, nume care corespundea, de fapt, demnității regale.

— Arătați-mi, spuse el, în cartea pe care mi-a dat-o unchiu-meu, un singur om care să nu fi fost botezat într-un râu și atunci voi face tot ce vreți.

Mătușă-sa, desperată, observase că prima oară când nepotu-său făcuse reverențe se înclinase în fața domnișoarei de Saint-Yves mai adânc decât în fata tuturor celorlalte persoane; și mai văzuse că nepotu-său nici pe episcop nu-l salutase cu atâta respect și cordialitate ca pe frumoasa domnișoară. Se gândi atunci că ea ar putea să-i scoată din încurcătură pe toți. O rugă să-și întrebuințeze trecerea de care se bucura în fața huronului și să-l înduplece să se boteze după felul bretonilor. Domnișoara de Kerkabon credea că nepotu-său nu va putea fi creștin dacă ținea neapărat să fie botezat într-o apă curgătoare.

Domnișoara de Saint-Yves se înroși toată de plăcere când văzu că i se dă această însărcinare atât de importantă. Se apropie sfioasă de huron și strângându-i mâna cu multă căldură:

— Nu vrei să faci nimic pentru mine? îi spuse ea.

Și, rostind acestea, își pleca ochii și îi ridica iar, uitându-se galeș.

— O, tot ce vrei, domnișoară, fac tot ce-mi poruncești: botezul apei, botezul focului, botezul sângelui, îți dau tot ce-mi ceri.

Domnișoara de Saint-Yves avu gloria de-a face cu câteva vorbe, ceea ce nu putuseră să facă nici rugăciunile părintelui, nici întrebările judecătorului, nici chiar raționamentele episcopului. Ea își simți triumful; dar încă nu simțea cât era de mare acest triumf.

Botezul fu săvârșit și primit cu toată cuviința, cu toată măreția, cu toată bucuria. Unchiul și mătușa lăsară părintelui Saint-Yves și surorii lui cinstea de-a fi nașii Naivului. Domnișoara de Saint-Yves nu mai putea de bucurie că e nașă. Ea nu știa la ce o obligă acest mare titlu și primi această cinste fără să cunoască urmările ei fatale.

Cum niciodată nu există vreo ceremonie care să nu fie urmată de un ospăț, și de data asta, după botez, toți se așezară la masă. Glumeții de prin partea locului spuseră că nu trebuia botezat și vinul. Părintele Kerkabon spuse că vinul, după zisa lui Solomon, înveselește inima omului. Episcopul adăugi că patriarhul Iuda a trebuit să-și lege măgarul de un butuc de viță de vie și să-și moaie haina în sângele strugurilor și că îi pare rău că nu se poate face la fel și în Bretania, căreia Domnul nu i-a hărăzit vii. Fiecare căuta să spună câte o vorbă de duh despre botezul Naivului și câte un cuvânt galant nașei. Judecătorul, întrebăcios ca de obicei, îl întrebă pe huron dacă își va ține făgăduielile.

— Cum vrei dumneata să nu mi le țin, răspunse huronul, dacă le-am făcut în fața domnișoarei de Saint-Yves?

Huronul se înfierbântă tot mai mult și bău zdravăn în sănătatea nașei.

— Dacă mâna dumitale m-ar fi botezat, spuse el, cred că apa rece pe care mi-au turnat-o în cap m-ar fi fript.

Judecătorul găsi că asta era prea poetic, fiindcă nu știa cât de obișnuită este alegoria în Canada. Dar nașa fu cât se poate de mulțumită.

Huronului botezat i se dăduse numele de Hercule. Episcopul de Saint-Malo întreba mereu cine era sfântul acesta de care n-auzise niciodată. Iezuitul, care era foarte savant, îi spuse că era un sfânt care făcuse douăsprezece minuni. Mai era și a treisprezecea care era tot așa de mare ca și celelalte, dar despre care nu se cuvenea să vorbească un iezuit: minunea asta era că Hercule din cincizeci de fete făcuse cincizeci de femei într-o singură noapte. Un glumeț care era pe acolo aduse vorba și despre acest miracol. Toate doamnele plecară ochii în jos și se gândiră că, după înfățișarea pe care o avea, Naivul era vrednic de sfântul al cărui nume îl purta.

Capitolul V
NAIVUL ÎNDRĂGOSTIT

Trebuie spus că, de când cu botezul și cu ospățul, domnișoara de Saint-Yves începu să dorească din tot sufletul ca episcopul s-o facă să ia parte și la altă Sfântă Taină împreună cu domnul Hercule Naivul. Dar, cum era binecrescută și foarte la locul ei, nu îndrăznea să-și mărturisească nici ei înseși sentimentele. Dacă i se întâmplă să scape vreo privire, vreo vorbă, vreun gest, ea învăluia totul cu un văl pudic de-o gratie nesfârșită. Era iubitoare, veselă și cuminte.

Îndată după plecarea episcopului, Naivul și cu domnișoara de Saint-Yves se întâlniră fără să le treacă prin minte că se căutau unul pe altul. Vorbiră între ei fără să se gândească la ce ar putea să-și spună. Naivul îi spuse că o iubea din toată inima și că frumoasa Abacaba, după care fusese nebun când era în țara lui, nici pe departe nu s-asemăna cu dânsa. Domnișoara îi răspunse, cu modestia ei obișnuită, că trebuia vorbit cât mai repede cu unchiul și cu mătușa și că va vorbi și ea cu fratele ei, părintele Saint-Yves, și că era sigură că toți își vor da consimțământul.

Naivul îi spuse că n-avea nevoie de consimțământul nimănui, că i se părea un lucru caraghios să întrebe pe alții ce trebuie să facă și că atunci când doi oameni se învoiesc între ei nu-i nevoie de un al treilea care să-i unească.

— Nu întreb pe nimeni când am poftă să mănânc, să vânez, să dorm. Știu foarte bine că în dragoste nu-i rău să ai consimțământul persoanei pe care o vrei, dar, cum nu sunt îndrăgostit nici de unchiu-meu, nici de mătușă-mea, n-am de ce să-i întreb pe dânșii pentru treaba asta

și, dacă vrei să mă crezi, poți să te lipsești și dumneata de părintele Saint-Yves.

Bineînțeles că frumoasa bretonă își întrebuință toată delicatețea ei sufletească pentru a-l aduce pe huronul ei în marginile bunei-cuviințe. Se supără chiar, dar supărarea îi trecu repede. În sfârșit, nu se știe cum s-ar fi isprăvit această conversație dar, fiindcă se înnoptase, Saint-Yves veni s-o ia pe soră-sa acasă. Naivul lăsă pe unchiu-său și pe mătușă-sa să se ducă la culcare; erau cam osteniți de ceremonie și de masa care ținuse cam mult. El își petrecu o bună parte din noapte făcând versuri în limba huronă pentru iubita lui: fiindcă trebuie să se știe că nu-i țară pe lume în care dragostea să nu-i facă poeți pe îndrăgostiți.

A doua zi, după dejun, unchiu-său vorbi astfel cu dânsul, față de domnișoara de Kerkabon, care era foarte înduioșată:

— Lăudat fie cerul că ai acum cinstea, dragă nepoate, să fii creștin și breton. Dar asta nu-i destul. Eu am început să îmbătrânesc. Frate-meu n-a lăsat decât un petic de pământ care nu face mare lucru. Prebenda[8] mea e bună. Dacă vrei să te faci diacon, așa cum trag nădejde, am să-ți las prebenda ție și ai să poți trăi în belșug, și ai să fii mângâierea bătrâneții mele.

Naivul răspunse:

— Unchiule, eu îți doresc să trăiești cât de mult! Nu știu ce-i aceea diacon, nici prebendă, dar toate au să-mi fie bune numai s-o am pe domnișoara de Saint-Yves la îndemână.

— Cum asta, nepoate? Ce spui? Ți-i dragă așa de tare domnișoara?

— Da, unchiule.

— Vai, nepoate, e cu neputință să te însori cu dânsa.

— Ba e foarte cu putință, unchiule: nu numai că mi-a strâns mâna când a plecat, dar mi-a făgăduit că are să

[8] Venit ecleziastic (n.t.).

mă ceară în căsătorie; și eu negreșit am să mă căsătoresc cu dânsa.

— Cu neputință, îți spun. E nașa ta și e un păcat groaznic pentru o nașă să strângă mâna finului; nu-i voie să te însori cu nașa; nici legile divine, nici legile umane nu îngăduie asta.

— Dar bine, unchiule, îți bați joc de mine? De ce adică n-ar fi voie să te însori cu nașa când e tânără și drăguță? Eu n-am văzut în cartea pe care mi-ai dat-o că e rău să te însori cu fetele care au ajutat pe cineva să se boteze. Mereu bag de seamă că lumea face aici o sumedenie de lucruri care nu sunt deloc în cartea dumitale și în același timp nu se face nimic din ce se spune acolo. Îți spun drept că asta mă miră și mă supără. Dacă nu pot s-o am pe frumoasa de Saint-Yves din pricină că m-am botezat, atunci să știi că o răpesc și mă dezbotez.

Părintele se necăji foarte; soră-sa începu să plângă.

— Dragă frate, spuse ea, nepotul nostru nu trebuie să-și piardă mântuirea sufletului. Preasfântul nostru părinte papă poate să-i dea dispensă și atunci are să poată fi creștinește fericit cu aceea pe care o iubește.

Naivul o îmbrățișă pe mătușă-sa.

— Cine-i, spuse el, omul acela minunat care ocrotește cu atâta bunătate pe băieți și pe fete în dragostele lor? Vreau să mă duc la dânsul chiar acum.

Îl lămuriră ce era papa și Naivul se miră și mai tare decât până atunci:

— Nu-i nici vorbă de așa ceva în cartea dumitale, unchiule dragă. Am călătorit și eu și cunosc marea. Suntem aici pe coasta oceanului și eu, carevasăzică, ar trebui s-o las pe domnișoara de Saint-Yves ca să mă duc să cer voie s-o iubesc unui om care stă lângă Marea Mediterană, la patru sute de leghe de aici, și a cărui limbă n-o pricep! Asta este un caraghioslâc pe care nu-l înțeleg. Eu mă duc chiar acum la părintele Saint-Yves, care stă numai la o leghe de aici, și vă asigur că am să mă însor cu iubita mea chiar astăzi.

Nici nu sfârșise de vorbit și intră judecătorul care, după obiceiul lui, îl întrebă unde se duce.

— Mă duc să mă însor, spuse Naivul plecând în fugă.

Și peste un sfert de ceas ajunse la bretona lui care încă dormea.

— Ah! dragă frate, spuse părintelui domnișoara de Kerkabon; niciodată n-ai să-l faci pe nepotul nostru diacon.

Judecătorul fu foarte nemulțumit: el ar fi vrut ca băiatul lui să o ia pe domnișoara de Saint-Yves; și băiatul acesta era încă și mai prost și mai nesuferit decât tată-său.

Capitolul VI
NAIVUL SE DUCE LA IUBITA LUI ȘI SE ÎNFURIE

Naivul, îndată ce sosi, întrebă pe servitoarea bătrână unde-i odaia stăpână-si și, după ce împinse cu putere ușa rău încuiată, se repezi la pat. Domnișoara de Saint-Yves, trezindu-se deodată, începu să strige:

— Cum? Dumneata ești? Dumneata ești? Stai! Ce faci?

— Mă însor cu dumneata!

Și într-adevăr s-ar fi însurat cu dânsa pe loc dacă domnișoara nu s-ar fi zbătut, cu cuviința unei persoane binecrescute.

Naivul nu știa de glumă. El găsea că toate mofturile astea erau cât se poate de necuviincioase:

— Nu așa se purta domnișoara Abacaba, iubita mea cea dintâi; dumneata n-ai cuvânt; ai spus că te măriți cu mine și acum nu vrei să te măriți. Asta înseamnă că nesocotești legile onoarei. Bine, atunci am să te învăț să te ții de cuvânt și am să te aduc iarăși pe drumul virtuții.

Naivul avea o virtute vânjoasă și cutezătoare, vrednică de patronul său Hercule, cu al cărui nume fusese botezat. Tocmai voia să-și exercite virtutea în toată întinderea ei dar, la țipetele ascuțite ale domnișoarei, care era virtuoasă în chip mai discret, veniră înțeleptul părinte Saint-Yves cu menajera lui, un servitor bătrân și evlavios și un preot din parohie. La vederea lor, curajul năvălitorului se mai potoli.

— Dar bine, dragă vecine, spuse părintele, ce te-ai apucat să faci?

— Datoria mea, răspunse tânărul; îmi îndeplinesc făgăduiala care pentru mine e sfântă.

Domnișoara de Saint-Yves își potrivi hainele, înroșindu-se. Îl duseră pe Naiv în altă odaie. Preotul îi arătă necuviința purtării lui. Naivul se apără scoțând înainte privilegiile legii naturale pe care o cunoștea la perfecție. Preotul vru să-i explice că legea pozitivă trebuie să fie mai presus și că, fără convențiile făcute între oameni, legea naturii ar fi aproape întotdeauna o tâlhărie naturală.

— Trebuie, spuse el, notari, preoți, contracte, dispense.

Naivul îi răspunse cu reflecția pe care sălbaticii au făcut-o întotdeauna:

— Înseamnă că sunteți niște oameni foarte necinstiți dacă aveți nevoie unii față de alții de atâtea precauții.

Îi fu greu părintelui să înlăture această obiecție.

— Mărturisesc, spuse el, că sunt printre noi mulți nestatornici și mulți pungași și ar fi tot așa de mulți și printre huroni dacă ar fi strânși la un loc într-un oraș mare. Dar mai sunt totodată și suflete înțelepte, cinstite, luminate, și oamenii aceștia fac legile. Cu cât un om e mai de treabă, cu atât trebuie să se supună mai mult legilor; în felul acesta se dă un exemplu vicioșilor care au respect față de un frâu pe care virtutea și l-a pus singură.

Răspunsul acesta surprinse pe Naiv. Am mai spus că judecata lui era dreaptă. Îl potoliră cu cuvinte măgulitoare și îi dădură speranțe: acestea sunt cele două capcane cu care se prind oamenii pe toată fața pământului. Veni și domnișoara de Saint-Yves, după ce se îmbrăcă. Totul se petrecu cu cea mai mare cuviință. Dar cu toată această cuviință, ochii strălucitori ai Naivului Hercule făcură pe domnișoara de Saint-Yves să și-i lase în jos pe ai ei și îngrijorară pe cei de primprejur.

Cu mare greutate îl trimiseră acasă. Trebuiră să se folosească din nou de trecerea pe care o avea pe lângă dânsul domnișoara de Saint-Yves. Cu cât simțea ea că avea mai mare putere asupra lui, cu atât îl iubea mai

tare. Îl făcu să plece și plecarea lui o mâhni foarte mult. În sfârșit, după ce rămase singur, părintele, care era nu numai fratele mult mai mare al domnișoarei de Saint-Yves, dar și tutorele ei, se hotărî să-și scape pupila de zelul acestui îndrăgostit primejdios. Se duse să ceară sfatul judecătorului care, gândindu-se mereu să-și însoare băiatul cu sora preotului, îl sfătui pe acesta s-o trimită pe biata fată la o mănăstire. A fost o cumplită lovitură: chiar o indiferentă dacă ar fi trimisă la mănăstire ar începe să țipe, d-apoi o îndrăgostită pe cât de cuminte, pe atât de pasionată! Pentru dânsa asta însemna o cumplită deznădejde.

Huronul, întors acasă, povesti tot ce se întâmplase, cu naivitatea lui obișnuită. Primi și aici aceleași mustrări, care avură oarecare înrâurire asupra spiritului, dar nicio înrâurire asupra simțurilor lui. A doua zi, când voi să se ducă la iubita lui ca să discute cu dânsa despre legea naturală și legea convențională, domnul judecător îi spuse cu o insultătoare bucurie că ea era la mănăstire.

— Foarte bine, spuse el, am să mă duc să stau de vorbă cu dânsa la mănăstire.

— Nu se poate, spuse judecătorul.

Și îi spuse cu de-amănuntul ce înseamnă mănăstire, că vorba asta vine din grecește, că înseamnă adunare de călugări sau de călugărițe. Huronul însă nu înțelegea de ce nu putea și el să fie primit în adunarea aceea, îndată ce află că adunarea aceea era un fel de închisoare în care erau închise fetele, lucru groaznic, necunoscut la huroni și la englezi, se înfurie cum s-a înfuriat patronul său Hercule când Eurit, regele Oechaliei, tot așa de crud ca și părintele Saint-Yves, n-a vrut să-i dea pe fiică-sa, Iola, tot așa de frumoasă ca și sora părintelui. Naivul spuse că se va duce să dea foc mănăstirii, să-și scoată iubita de acolo sau să ardă împreună cu dânsa. Domnișoara de Kerkabon, înspăimântată, nu mai nădăjduia să-și vadă nepotul diacon și spunea plângând că avea pe dracul în el de când fusese botezat.

Capitolul VII
NAIVUL RESPINGE PE ENGLEZI

Naivul, scufundat într-o adâncă melancolie, se duse să se plimbe pe țărmul mării, cu pușca pe umăr, cu cuțitul la brâu, țintind din când în când câte o pasăre și ispitit să țintească mai bine în el însuși. Dar îi era încă dragă viața din pricina domnișoarei de Saint-Yves. Uneori îl blestema pe unchiu-său, pe mătușă-sa și toată Bretania și își blestema botezul; în clipa următoare le mulțumea în gând, fiindcă datorită lor o cunoscuse pe aceea pe care o iubea. Se gândea să se ducă să dea foc mănăstirii, dar se răzgândea îndată de frică să nu dea foc și iubitei lui. Valurile Mării Mânecii nu sunt mai zbuciumate de vânturi decât era inima lui de atâtea mișcări potrivnice.

Mergea cu pași mari, fără să știe încotro, când deodată auzi bătând toba. Îndată văzu o mulțime de oameni: unii alergau spre țărm și unii fugeau în fața celorlalți.

Toți strigau din toate părțile. Curiozitatea și curajul îl împinseră într-acolo. Ajunse din câteva salturi. Comandantul miliției[9], care stătuse la masă cu dânsul, la părintele Kerkabon, îl cunoscu imediat și veni la el cu brațele deschise:

— A! uite-l pe Naivul! Are să lupte alături de noi!

Și milițienii, care nu mai puteau de frică, simțiră că le vine inima la loc și strigară și ei:

— Naivul! Naivul!

— Ce s-a întâmplat, domnilor? întrebă el. De ce v-ați speriat așa? Vi s-au trimis iubitele la mănăstire?

---

[9] În Franța, înainte de 1789, miliția era o trupă formată din târgoveți și din țărani, cu caracter local și nepermanent (n.t.).

Atunci toți strigară deodată:

— Dar nu vezi că debarcă englezii?

— Ei, și ce-i cu asta? spuse huronul. Englezii sunt niște oameni cumsecade. Nu mi-au propus niciodată să mă facă diacon și nu mi-au luat iubita.

Comandantul îi spuse că englezii vin ca să prade Biserica Maica Domnului din Munte și să bea vinul lui unchiu-său și poate chiar s-o răpească pe domnișoara de Saint-Yves, că corabia cu care sosise el în Bretania venise în recunoaștere, că englezii făceau acte de ostilitate fără să fi declarat război regelui Franței și că toată provincia era în primejdie.

— Bine, dacă e așa, asta înseamnă că ei calcă legea naturală. Lăsați-mă pe mine; eu am stat multă vreme printre dânșii, le cunosc limba și am să vorbesc cu ei. Nu cred că au gânduri atât de rele.

În timp ce vorbeau, escadra engleză se apropie. Huronul alergă spre ea, se aruncă într-o barcă, ajunse la vasul amiral, se urcă pe bord și întrebă dacă e adevărat că vin să prade țara fără să fi declarat cinstit război. Amiralul și toți cei de pe bord pufniră de râs, îi dădură să bea punch și îl trimiseră înapoi.

Naivul, supărat, nu se mai gândi decât cum să se bată mai bine împotriva vechilor lui prieteni, ca să-și apere compatrioții și pe părintele Kerkabon. Gentilomii de prin apropiere veniră repede într-acolo. Huronul se duse și el cu dânșii. Aveau câteva tunuri. El le încarcă, el țintește și trage cu ele rând pe rând. Englezii debarcă. Naivul se repede la dânșii, omoară trei dintre ei și rănește pe amiralul care îl luase peste picior. Vitejia lui dă curaj milițienilor. Englezii se îmbarcă și pleacă. Tot țărmul răsună de strigăte de izbândă: „Trăiască regele! Trăiască huronul!” Fiecare îl ia în brațe, fiecare vrea să-i lege rănile ușoare pe care le-a căpătat.

— O! spuse el, dacă domnișoara de Saint-Yves ar fi aici, mi-ar pune o compresă.

Judecătorul, care în timpul luptei se ascunsese într-o pivniță, veni și el să-i aducă laude. Dar fu foarte mirat când îl auzi pe Hercule Naivul spunând câtorva tineri întreprinzători care erau împrejurul lui:

— Prieteni! nu-i nimic că am salvat Biserica Maica Domnului din Munte, acuma trebuie să mai salvăm și o fată.

Toți tinerii se aprinseră la aceste cuvinte. Toți se luară după dânsul și porniră în fugă spre mănăstire. Dacă judecătorul n-ar fi dat repede de veste comandantului și dacă trupa veselă n-ar fi fost oprită, ei ar fi izbutit. Naivul fu adus acasă la unchiu-său și la mătușă-sa, care îl primiră cu lacrimi de dragoste.

— Văd eu că n-ai să fii nici diacon, nici preot, spuse unchiul. Ai să fii un ofițer și mai viteaz decât frate-meu căpitanul și desigur tot așa de sărac ca și el.

Și domnișoara de Kerkabon plângea și îl îmbrățișa spunând:

— Are să moară în război ca și frate-meu; mai bine să se facă diacon.

Naivul, în timpul luptei, găsi o pungă plină de guinee[10] pe care probabil că o pierduse amiralul. El era sigur acuma că cu punga asta va putea cumpăra toată Bretania și mai ales va face din domnișoara de Saint-Yves o doamnă din lumea mare. Toți îl îndemnară să se ducă la Versailles să primească răsplata serviciilor pe care le adusese. Comandantul și ofițerii cei mai de seamă îl încărcară cu certificate. Unchiul și mătușa fură și ei de părere ca nepotul să plece. Va fi prezentat regelui fără greutate. Asta era destul ca să-i dea un renume strașnic. Adăugiră la punga englezească un dar foarte mare din economiile lor. Naivul își spunea: „Când am să-l văd pe rege, am să-i cer în căsătorie pe domnișoara de Saint-Yves și desigur că are să mi-o dea”. Plecă la drum, salutat fiind de tot ținutul, înăbușit de

[10] Veche monedă engleză de aur = douăzeci și unul de șilingi (n.t.).

îmbrățișări, scăldat în lacrimi de matușă-sa, binecuvântat de unchiu-său și trimițând respectuoase salutări domnișoarei de Saint-Yves.

Capitolul VIII
NAIVUL SE DUCE LA CURTE. PE DRUM STĂ LA MASĂ CU NIȘTE HUGHENOȚI[11]

Naivul luă drumul spre Saumur cu căruța poștei, pentru că pe vremea aceea nu era alt mijloc de călătorie. Când ajunse în Saumur, se miră văzând că orașul era aproape pustiu și că mulți locuitori plecau. I se spuse că, cu șase ani înainte, Saumur avea peste cincisprezece mii de suflete și acum nu mai erau nici șase mii. El vorbi de asta, seara la masă, la hanul unde trăsese. La masă erau mai mulți protestanți. Unii se tânguiau amar, alții tremurau de mânie, alții spuneau plângând:

…Nos dulcia linquimus arva,
Nos patriam fugimus.[12]

Naivul, care nu știa latinește, întrebă ce înseamnă aceste cuvinte și i se spuse că asta înseamnă: „Ne părăsim ogoarele dragi și fugim din patria noastră”.

— Și de ce să fugiți din patrie, domnilor?

— Din pricină că vor să ne silească să recunoaștem pe papa.

— Și de ce să nu-l recunoașteți? N-aveți nașe cu care vreți să vă însurați? Mi s-a spus că numai el dă voie.

— O, domnule! Papa acesta spune că este stăpân pe domeniile regelui.

---

[11] Protestanți francezi, expulzați din Franța de Ludovic al XIV-lea în 1685 (n.t.).

[12] Virgiliu, Egloga întâi (n.t.).

— Dar dumneavoastră, domnilor, ce meserie aveți?

— Cei mai mulți dintre noi suntem negustori de pânzeturi și fabricanți.

— Dacă papa dumneavoastră spune că e stăpân pe pânzeturile și pe fabricile dumneavoastră, atunci faceți foarte bine că nu-l recunoașteți; dar cât despre regi, e treaba lor, ce vă pasă de ei?

Atunci, un omuleț îmbrăcat în negru[13] intră și el în vorbă și expuse cu multă pricepere păsurile lor. Vorbi despre revocarea Edictului de la Nantes[14] cu atâta energie, deplânse în chip atât de poetic soarta celor cincizeci de mii de familii care fugiseră și a celorlalte cincizeci de mii convertite de dragoni[15], încât Naivul plânse și el.

— Dar cum se face, spuse el, că un rege atât de mare, a cărui glorie ajunge chiar până și la huroni, se lipsește de atâtea inimi care l-ar fi iubit și de atâtea brațe care l-ar fi slujit?

— A fost înșelat ca și toți ceilalți mari regi, răspunse omul în negru. L-au făcut să creadă că, dacă va spune un cuvânt, toți oamenii vor gândi ca el și își vor schimba religia, așa cum Lulli, muzicantul lui, schimbă într-o clipă decorurile la operă. Nu numai că își pierde acuma vreo cinci, șase sute de mii de supuși foarte folositori, dar își mai face și dușmani; și regele William care e acum stăpân în Anglia a alcătuit mai multe regimente din francezii aceștia care, altfel, s-ar fi luptat pentru monarhul lor.

[13] Pastor protestant.

[14] Edictul de la Nantes, dat de Henric al IV-lea în 1598, acorda protestanților anumite drepturi. Prin revocarea acestui edict, în 1658, protestanții își pierduseră orice drepturi în Franța și fură siliți să plece (n.t.).

[15] Adică cu de-a sila. *Dragonade* fură numite persecuțiile săvârșite cu ajutorul dragonilor regali, în sudul Franței, contra protestanților, în urma revocării Edictului de la Nantes (n.t.).

Un asemenea dezastru e cu atât mai uimitor cu cât papa[16], pentru care Ludovic al XIV-lea își sacrifică o parte din poporul său, e dușmanul lui fățiș. De nouă ani se ceartă cumplit între dânșii. Cearta asta a fost împinsă atât de departe, încât Franța a sperat, în sfârșit, că va putea să vadă sfărâmându-se jugul, care o supune de atâtea secole acestui străin și mai ales că nu va mai trebui să-i dea bani, care sunt mobilul primordial al treburilor pământești. Se pare deci că acest mare rege a fost înșelat în ce privește interesele lui și că mărinimia inimii sale a fost vătămată.

Naivul, din ce în ce mai mișcat, întrebă care erau francezii care înșelau astfel pe un monarh atât de drag huronilor.

— Sunt iezuiții, mai ales părintele de la Chaise, duhovnicul majestății-sale. Să nădăjduim că Dumnezeu îi va pedepsi odată și că vor fi alungați și ei, așa cum ne alungă pe noi acum. Se poate mai mare nenorocire decât a noastră? Domnul de Louvois[17] trimite în toate părțile împotriva noastră iezuiți și dragoni.

— Domnilor, spuse Naivul, care nu se mai putea stăpâni, eu mă duc la Versailles să-mi primesc răsplata pentru serviciile mele. Voi vorbi cu acest domn de Louvois: mi s-a spus că el face războaiele din cabinetul lui. Voi vedea pe rege. Și îi voi spune adevărul. Nu se poate să nu te supui adevărului atunci când îl simți. Mă voi întoarce în curând ca să mă însor cu domnișoara de Saint-Yves și vă poftesc la nuntă.

---

[16] Inocențiu al XI-lea a dus o luptă înverșunată împotriva lui Ludovic al XIV-lea din pricina *regalei* (un drept pe care îl avea regele Franței de-a percepe veniturile episcopiilor și stărețiilor vacante și de-a acorda, în timpul vacanței unui scaun episcopal, veniturile ecleziastice care în mod obișnuit erau conferite de episcop) (n.t.).

[17] Ministrul de război al lui Ludovic al XIV-lea, principalul autor al persecuțiilor și al dragonadelor împotriva protestanților (n.t.).

Oamenii îl luară atunci drept un mare senior care călătorea incognito cu căruța poștei. Câțiva îl luară drept bufonul regelui.

La masă era și un iezuit travestit care slujea de spion cuvioșiei-sale părintelui de la Chaise. Îi raportă acestuia tot și părintele de La Chaise îl informă pe de Louvois. Spionul scrise părintelui. Naivul și scrisoarea sosiră aproape în același timp la Versailles.

Capitolul IX
SOSIREA NAIVULUI LA VERSAILLES. PRIMIREA LUI LA CURTE

Naivul debarcă din trăsură în curtea bucătăriilor, întrebă pe vizitiu la ce ceas putea să-l vadă pe rege. Vizitii râseră cum râsese și amiralul englez. Naivul îi luă la bătaie. Ei răspunseră la fel și lucrurile s-ar fi încurcat rău de tot dacă n-ar fi trecut tocmai atunci pe acolo un gentilom breton din gardă, care alungă mojicimea.

— Domnule, îi spuse călătorul, pari să fii un om de treabă; eu sunt nepotul preotului de la Maica Domnului din Munte. Am omorât câțiva englezi. Acuma vreau să vorbesc cu regele. Te rog să mă duci la dânsul.

Ofițerul, încântat că a întâlnit pe un viteaz de pe meleagurile lui și văzând că acesta nu prea părea să știe rostul de la Curte, îi spuse că nu se putea vorbi astfel cu regele și că trebuia să fie prezentat de monseniorul de Louvois.

— Bine, atunci du-mă la acest monsenior de Louvois care negreșit mă va conduce la majestatea-sa.

Ofițerul spuse:

— Cu monseniorul de Louvois e și mai greu de vorbit decât cu regele. Am să te duc la domnul Alexandre, secretar general la Război; e ca și cum ai vorbi cu ministrul.

Se duseră deci la domnul Alexandre, secretarul general, dar nu putură să intre; avea treabă cu o doamnă de la Curte și dăduse ordin să nu intre nimeni.

— Nu-i nimic, spuse ofițerul; haidem la primul-secretar al domnului Alexandre; e ca și cum ai vorbi cu domnul Alexandre în persoană.

Huronul, foarte mirat, îl urmează. Stau așa vreo jumătate de ceas într-o mică anticameră.

— Ce-i asta? spuse Naivul. Pe-aici sunt toți invizibili? E mult mai ușor să te bați în Bretania împotriva englezilor decât să întâlnești la Versailles oamenii cu care ai treabă.

Își alungă plictiseala povestind compatriotului dragostea lui. Dar un ceas sună și-l chemă pe ofițer la postul lui. Își făgăduiră să se întâlnească a doua zi și Naivul mai stătu încă o jumătate de ceas în anticameră visând la domnișoara de Saint-Yves și gândindu-se cât e de greu să vorbești cu regii și cu secretarii generali.

În sfârșit, apăru și secretarul.

— Domnule, îi spuse Naivul, dacă aș fi așteptat ca să alung pe englezi tot atât cât m-ai făcut dumneata să aștept o audiență, englezii ar devasta acum toată Bretania.

Vorbele acestea supărară pe secretar. Îl întrebă pe breton:

— Ce vrei dumneata?

— O răsplată, răspunse Naivul. Iată aici titlurile pe care le am.

Și arătă toate certificatele. Secretarul le citi și îi spuse că probabil i se va acorda dreptul de-a cumpăra un post de locotenent[18].

— Eu? Să dau bani pentru că am alungat pe englezi? Să-mi cumpăr dreptul de-a muri pentru dumneata în timp ce dumneata dai aici liniștit audiențe? Îmi închipui că glumești. Vreau să am comanda unei companii de cavalerie, dar fără să plătesc; vreau ca regele să scoată din mănăstire pe domnișoara de Saint-Yves și să mi-o dea în căsătorie; vreau să vorbesc cu regele și să

[18] Sub vechiul regim francez, înainte de revoluția de la 1789, cea mai mare parte din funcțiile publice se cumpărau (n.t.).

stăruiesc pentru cincizeci de mii de familii pe care vreau să i le înapoiez; cu un cuvânt, vreau să fiu folositor; așadar, să mi se dea o slujbă și să fiu înaintat.

— Cum te cheamă pe dumneata, domnule, că vorbești așa de tare?

— O! O! răspunse Naivul, dar dumneata n-ai citit certificatele? Atunci de ce te-ai mai uitat în ele? Mă numesc Hercule de Kerkabon; sunt botezat, locuiesc la Cadranul albastru și am să mă plâng de dumneata regelui.

Din toate acestea secretarul trase încheierea, ca și cei de la Saumur, că tânărul acesta nu era întreg la minte și nu-l luă prea mult în seamă.

Tot în aceeași zi, cuvioșia-sa părintele de La Chaise, duhovnicul lui Ludovic al XIV-lea, primi scrisoarea spionului său, care îl învinuia pe Kerkabon că e de partea hughenoților și condamnă acțiunea iezuiților.

Domnul de Louvois primi și el o scrisoare de la întrebăciosul judecător care îl descria pe Naiv ca pe un ticălos care voia să dea foc mănăstirilor și să răpească fetele.

Naivul, după ce se plimbase prin parcul de la Versailles, unde se plictisise, după ce stătuse la masă și mâncase zdravăn, se culcase cu nădejdea că a doua zi avea să vorbească cu regele și că va căpăta învoirea de-a se căsători cu domnișoara de Saint-Yves, că avea să dobândească cel puțin comanda unei companii de cavalerie și să obțină încetarea prigoanei împotriva hughenoților. Își legăna sufletul cu aceste închipuiri fericite, când jandarmii intrară în odaie. Puseră mâna în primul rând pe pușca lui cu două focuri și pe sabie.

Făcură un inventar al banilor pe care îi avea și îl duseră în castelul pe care l-a ridicat Carol al V-lea, fiul lui Ioan al II-lea, aproape de strada Sfântul Antoniu, la bariera Tournelles[19].

---

[19] Bastilia (n.t.).

Vă las să vă închipuiți care fu mirarea Naivului. La început crezu că visează. Rămase așa în amorțire. Apoi deodată, apucat de-o furie care îi înzecea puterile, îi ia de gât pe doi din însoțitorii lui care erau cu dânsul în caleașca, îi zvârle afară și se aruncă și el după dânșii, târând pe un al treilea care voia să-l țină. Se împiedică și cade, este legat și urcat iarăși în trăsură. „Iată, își spuse el, ce câștigi dacă alungi pe englezi din Bretania. Ce-ai spune tu, frumoasă Saint-Yves, dacă m-ai vedea în halul în care sunt?”

Sosiră în sfârșit la locuința care îi fusese hărăzită, îl duseră în tăcere în odaia în care trebuia să fie închis, ca un mort care e dus la cimitir. În odaie mai era un bătrân solitar de la Mănăstirea Port-Royal[20], numit Gordon, și care lâncezea acolo de doi ani.

— Poftim, îi spuse căpetenia zbirilor, ți-am adus cu cine să stai de vorbă.

Și imediat ieși și trase zăvoarele grele ale porții groase și ferecate cu drugi puternici. Cei doi captivi rămaseră singuri, despărțiți de întregul univers.

---

[20] Mănăstire în apropierea Parisului, care, în a doua jumătate a veacului al XVII-lea, a adăpostit foarte mulți savanți ce se retrăgeau acolo ca să poată lucra în liniște („solitarii de la Port-Royal”) (n.t.).

Capitolul X
NAIVUL ÎNCHIS LA BASTILIA CU UN JANSENIST[21]

Gordon era un bătrân verde și senin care știa două lucruri mari: să înfrunte nenorocirea și să mângâie pe cei nefericiți. Veni în întâmpinarea tovarășului său cu brațele deschise și îi spuse îmbrățișându-l:

— Oricine ai fi tu, care vii să împărți cu mine mormântul, fii sigur că voi uita întotdeauna de mine însumi ca să-ți alin necazurile în prăpastia infernală în care suntem cufundați. Să adorăm Providența care ne-a adus aici, să suferim în pace și să nădăjduim.

Vorbele acestea avură asupra tânărului efectul picăturilor engleze[22] care însuflețesc pe un muribund și îl fac să-și deschidă ochii mirat.

După primele vorbe, Gordon, fără să-l întrebe despre pricina necazurilor lui, prin blândețea felului său de a vorbi și prin interesul pe care doi nenorociți îl au unul față de celălalt, îi insuflă dorința de a-și deschide inima și de-a se ușura de povara care-l copleșea. Naivul nu putea ghici de unde vin nenorocirile lui; i se părea un efect fără cauză. Gordon era și el tot așa de mirat.

— Negreșit, spuse el huronului, Dumnezeu are planuri mari cu dumneata dacă te-a dus de la lacul Ontario până în Anglia și în Franța, te-a făcut să te botezi în Bretania și te-a adus aici pentru mântuirea dumitale.

---

[21] Adept al doctrinei lui Jansenius (1585–1638), teolog olandez care nega libertatea de voință a omului, oamenii împărțindu-se în „aleși”, predestinați „salvării”, și „păcătoși”, sortiți „veșnicei pieiri” (n.t.).

[22] Medicament întăritor (n.t.).

— Eu cred, spuse Naivul, că numai dracul singur s-a amestecat în soarta mea. Compatrioții mei din America nu s-ar fi purtat niciodată cu mine în chip atât de barbar. Ei nu cunosc asemenea procedee. Li se spune *sălbatici*; de fapt sunt niște oameni de treabă grosolani, iar oamenii de pe aici sunt niște pușlamale rafinate. Ce-i drept, mă mir și eu destul de mult că am venit din lumea nouă în lumea veche ca să fiu închis și zăvorât împreună cu un preot, dar mă gândesc la sumedeniile de oameni care pleacă dintr-o parte a lumii ca să fie omorâți în alta sau care se îneacă în drum și îi mănâncă peștii. Nu văd deloc ce planuri mari are Dumnezeu cu oamenii aceștia.

Li se aduse mâncare pe o ferestruică. Vorbiră despre Providență, despre ordinele de exil și de arestare cu pecete regală și despre arta de a nu te lăsa învins de necazurile la care orice om este expus.

— Eu sunt aici de doi ani, spuse bătrânul, și n-am altă mângâiere decât pe mine însumi și câteva cărți. Dar n-am fost supărat nicio clipă.

— A! domnule Gordon, atunci dumneata nu-ți iubești nașa? Dacă ai cunoaște, ca mine, pe domnișoara de Saint-Yves, n-ai mai ști ce să faci de durere!

Vorbind astfel, nu-și mai putu ține lacrimile și, plângând, se simți mai ușurat.

— Dar de ce oare, spuse el, lacrimile ușurează? Eu cred că ar trebui să facă tocmai dimpotrivă.

— Totul este fizic în noi, fiule, spuse bătrânul. Orice secreție face bine trupului și tot ce ușurează trupul ușurează și sufletul: suntem mașinile Providenței.

Naivul, care, așa cum am spus de câteva ori, avea multă minte, cugetă adânc la această idee, al cărei germen pare-se că îl avea în el însuși. Îl întrebă pe tovarășul lui de ce mașina lui era de doi ani zăvorâtă.

— Din bunăvoința lui Dumnezeu, spuse Gordon. Eu trec drept jansenist. Am cunoscut pe Arnauld și pe

Nicole[23]. Iezuiții ne-au prigonit. Noi credem că papa nu-i decât un episcop ca oricare altul și din pricina asta părintele de La Chaise a obținut de la rege, al cărui duhovnic este, ordinul de-a mi se răpi, fără nicio formalitate judiciară, bunul cel mai prețios al omului: libertatea.

— Ciudat lucru, spuse Naivul, toți nenorociții pe care i-am întâlnit sunt nenorociți numai din pricina papei! În ce privește bunăvoința divină de care vorbești, mărturisesc că nu înțeleg nimic, dar văd un mare har din partea lui Dumnezeu în faptul că mi-a dat prilejul să găsesc în nenorocirea mea un om ca dumneata, care toarnă în inima mea o mângâiere pe care nu mă mai credeam în stare s-o simt.

Cu fiecare zi, conversația se făcea mai interesantă și mai instructivă. Sufletele celor doi captivi se legau între ele. Bătrânul știa multe și tânărul voia să știe multe. După o lună începu să studieze geometria cu lăcomie. Gordon îi dădu să citească *Fizica lui Rohault*[24], care mai era încă la modă pe atunci, și Naivul, cu bun simț, nu găsi în ea decât incertitudini.

După aceea, citi *Cercetarea adevărului*[25]. Cartea aceasta îl lumină.

— Cum, spuse el, închipuirea și simțurile noastre ne înșală până într-atât? Cum? Vasăzică obiectele nu formează ideile noastre și nici nu putem să ni le dăm noi înșine!

După ce citi volumul al doilea, nu mai fu așa de mulțumit și ajunse la ideea că e mai ușor să distrugi decât să clădești.

Gordon, mirat că un tânăr ignorant rostește o cugetare ca asta, pe care n-o dau la iveală decât mințile

---

[23] Teologi janseniști care trăiau retrași la mănăstirea Port-Royal (n.t.).

[24] Jacques Rohault (1620–1675), fizician francez, discipol al lui Descartes.

[25] De Malebranche (n.t.).

cu experiență, își formă o părere foarte bună despre spiritul lui și se alipi și mai mult de dânsul.

— Am impresia, îi spuse Naivul odată, că Malebranche al dumitale și-a scris jumătate din carte cu rațiunea și cealaltă jumătate cu închipuirea și cu prejudecățile pe care le avea.

Câteva zile după aceea, Gordon îl întrebă:

— Ce crezi dumneata despre suflet, despre felul în care primim ideile pe care le avem, despre voința noastră, despre har, despre liberul-arbitru?

— Nu cred nimic, răspunse Naivul. Dacă aș crede ceva, ar fi că suntem sub puterea Creatorului etern, ca astrele și ca elementele naturii; că el face totul în noi, că suntem niște mici șuruburi din imensa mașină al cărei suflet este el, că lucrează cu legi generale și nu cu intenții particulare. Numai asta mi se pare de înțeles, tot restul este un abis de întuneric pentru mine.

— Bine, fiule, dar asta înseamnă să faci din Dumnezeu autorul păcatului.

— Dar și harul dumitale ar face din Dumnezeu autorul păcatului, fiindcă desigur toți cei care n-ar primi acest har ar păcătui. Și cel care ne împinge la rău nu este oare autorul răului?

Naivitatea aceasta îl încurca foarte mult pe bătrân. Simțea că face zadarnice sforțări să iasă din încurcătură și îngrămădea atâtea cuvinte care păreau că au un înțeles și care n-aveau niciunul (ceva în felul premoțiunii fizice[26]), încât Naivului i se făcea milă de dânsul. Această chestiune era în chip vădit legată de originea binelui și a răului; și atunci bietul Gordon trecea în revistă cutia Pandorei[27], oul lui Orosmad spart de

[26] Termen care, în limbajul teologilor janseniști, indică determinarea de către Dumnezeu a acțiunilor omenești (n.t.).

[27] *Pandora*, personaj mitologic, înzestrat cu toate grațiile și talentele, căreia Zeus i-a dăruit o cutie în care erau închise toate relele lumii.

Ahriman[28], dușmănia dintre Typhon și Osiris[29] și, în sfârșit, păcatul originar; și alergau amândoi prin întunericul acesta fără să se întâlnească niciodată. Dar oricum, acest roman al sufletului îi făcea să-și întoarcă ochii de la priveliștea propriei lor nenorociri; și, printr-o ciudată vrajă, mulțimea nenorocirilor răspândite în lumea întreagă îi făcea să simtă mai puțin necazurile lor; nu îndrăzneau să se plângă când totul era suferință.

Noaptea, însă, chipul frumoasei Saint-Yves alunga din mintea îndrăgostitului toate ideile de metafizică și de morală. Se deștepta cu ochii plini de lacrimi, și bătrânul jansenist uita de har, de abatele de Saint-Cyran, de Jansenius, ca să aducă mângâiere unui tânăr pe care îl credea căzut într-un păcat de moarte.

După lecturi și discuții, vorbeau și de întâmplările lor; și, după ce vorbeau zadarnic, citeau împreună sau fiecare în parte. Spiritul tânărului se întărea tot mai mult. Mai ales în matematică ar fi mers foarte departe, dacă n-ar fi fost distrat din pricina domnișoarei de Saint-Yves.

Citi și istorie, dar istoria îl mâhni. Lumea i se păru prea rea și prea nenorocită. Într-adevăr, istoria nu-i decât tabloul crimelor și al nenorocirilor. Pe aceste scene vaste, mulțimea oamenilor nevinovați și pașnici nu se vede niciodată. Personajele sunt formate numai din ambițioși perverși. S-ar părea că istoria place numai dacă e la fel cu tragedia, care lâncezește dacă nu e însuflețită de pasiuni, de crimă și de mari necazuri. Clio[30] trebuie înarmată cu un pumnal, ca și Melpomene[31].

---

[28] Zeul răului în vechea religie persană.

[29] *Osiris*, zeul soarelui și al luminii, în luptă veșnică cu fratele său *Typhon (Meth)*, zeul întunericului, al nopții (vechea religie egipteană).

[30] Muza istoriei.

[31] Muza tragediei.

Cu toate că istoria Franței e plină de grozăvii, ca toate celelalte istorii, totuși ea îi apărea atât de dezgustătoare la începutul ei, atât de seacă pe la mijloc și atât de măruntă chiar în timpul lui Henric al IV-lea, atât de lipsită de mari momente, atât de străină de frumoasele descoperiri care au făcut renumele altor națiuni, încât era silit să lupte cu plictiseala ca să poată citi toate amănuntele acestor calamități obscure, îngrămădite într-un colț de lume.

Gordon era de aceeași părere. Râdeau amândoi când era vorba de suveranii din Fezensac, din Fesensaquet și din Astarac. Studierea lor n-ar fi fost bună decât pentru moștenitorii lor, dacă ar fi existat. Frumoasele vremuri ale republicii romane îl făcură câtva timp indiferent față de restul lumii. Spectacolele Romei victorioase și legislatoare a națiunilor îi umpleau tot sufletul. Se înfierbânta contemplând acest popor care a fost guvernat șapte sute de ani de entuziasmul libertății și al gloriei.

Așa treceau zile, săptămâni, luni, și el s-ar fi crezut fericit în lăcașul deznădejdii, dacă n-ar fi fost îndrăgostit.

Firea lui bună se înduioșa gândindu-se la preotul de la Maica Domnului din Munte și la sensibila domnișoară de Kerkabon. „Ce au să spună când n-au să mai primească nicio veste de la mine? Au să creadă că sunt un ingrat.” Gândul acesta îl chinuia; și îi plângea pe cei care îl iubeau mai mult decât se plângea pe el însuși.

Capitolul XI
CUM NAIVUL ÎȘI DEZVOLTĂ ÎNSUȘIRILE SPIRITULUI

Lectura îți înalță sufletul și un prieten luminat îl mângâie. Prizonierul nostru se bucura de aceste două avantaje pe care mai înainte nu le bănuise. „Mai că aș fi ispitit să cred în metamorfoze, fiindcă am fost schimbat din brută în om.” Își alcătui o bibliotecă aleasă cu partea din banii lui de care îi era îngăduit să se folosească. Prietenul lui îl îndemnă să-și pună în scris cugetările. Iată ce scrise el despre istoria antică:

„Îmi închipui că națiunile au fost multă vreme ca și mine, adică n-au început să învețe decât târziu, și timp de secole nu s-au ocupat decât de clipa prezentă, foarte puțin de trecut și niciodată de viitor. Am mers vreo cinci-șase sute de leghe prin Canada și n-am găsit niciun monument. Niciun locuitor nu știe ce a făcut străbunicul său. Dar nu cumva asta e starea naturală a omului? Specia care trăiește pe continentul acesta mi se pare superioară speciei de pe celălalt continent. Specia de aici și-a sporit de câteva secole ființa cu ajutorul artei și al științei. Oare aceasta se datorește faptului că ea are barbă și că Dumnezeu n-a dat barbă americanilor[32]? Nu cred, fiindcă văd că chinezii n-au barbă aproape deloc și cunosc arta de mai bine de cinci mii de ani. Într-adevăr, odată ce au cronici scrise acum patru mii de ani, înseamnă că nația lor s-a închegat și a înflorit de mai bine de cincizeci de secole.

---

[32] E vorba, bineînțeles, de băștinașii piei-roșii din America de Nord (n.t.).

Un lucru mai ales mă surprinde în istoria veche a Chinei și anume că aproape totul e verosimil și natural, îmi place, fiindcă acolo nimic nu e miraculos.

De ce toate celelalte națiuni și-au atribuit origini fabuloase? Vechi cronicari ai istoriei Franței, care nu sunt tare vechi, pun pe francezi să se tragă dintr-un oarecare Francus, fiul lui Hector. Romanii spuneau că se trag dintr-un frigian, cu toate că în limba latină nu-i măcar un singur cuvânt care să aibă vreo legătură cu limba frigiană. Zeii au locuit zece mii de ani în Egipt și diavolii în Sciția, unde au zămislit pe huni. Înainte de Tucidide[33] nu văd decât romane în felul lui *Amadis*, dar mult mai puțin amuzante. Nu vezi pretutindeni decât apariții, oracole, minuni, vrăjii, metamorfoze, tălmăciri de visuri, care hotărăsc deopotrivă soarta marilor imperii și a statelor mici: ici vezi animale care vorbesc, dincolo animale la care lumea se închină, zei transformați în oameni și oameni transformați în zei. Dacă avem numaidecât nevoie de povești, atunci aceste povești să fie măcar emblema adevărului. Îmi plac poveștile filosofilor, râd de acelea ale copiilor și urăsc pe acelea ale mincinoșilor.”

Într-o zi dădu de o istorie a împăratului Justinian[34]. Citi acolo că niște apedeuți[35] din Constantinopol dăduseră, într-o elinească foarte proastă, un edict împotriva celui mai mare căpitan de oști din acele vremuri[36] pentru că acesta rostise următoarele cuvinte: „Adevărul strălucește cu lumina lui proprie și spiritele nu se luminează cu flăcările rugurilor”[37].

---

[33] Istoric grec din Atena (cca 469–395 î.e.n.), autorul *Războiului peloponeziac*, lucrare în care sunt descrise luptele dintre Sparta și Atena, lupte la care a luat el însuși parte.

[34] Împărat al Bizanțului între anii 527–565.

[35] Ignoranți (n.t.).

[36] Aluzie la cenzurarea de către Facultatea de teologie a Sorbonei a povestirii lui Marmontel, *Belizarie*, în care autorul condamnă netoleranța religioasă (n.t.).

[37] Citat din povestirea *Belizarie* a lui Marmontel (n.t.).

Apedeuții declarară că această afirmație este eretică și că tocmai axioma contrară este catolică, universală și elină: „Spiritele nu se luminează decât cu flacăra rugurilor și adevărul nu poate străluci cu lumina lui proprie”. Acești inostoli[38] osândiră astfel mai multe cuvântări ale căpitanului și dădură un edict.

— Cum, strigă Naivul, oamenii aceștia dau edicte?

— Nu sunt edicte, spuse Gordon; sunt niște contraedicte de care toată lumea își bătea joc la Constantinopol și în primul rând împăratul: era un suveran înțelept care știuse să-i silească pe apedeuții inostoli să nu poată face decât bine. El știa că domnii aceștia precum și alți pastofori[39] scoseseră din răbdări pe împărații dinaintea lui în împrejurări mai grave.

— Foarte bine a făcut, spuse Naivul. Pastoforii trebuie sprijiniți și înfrânați.

Naivul mai puse pe hârtie și alte reflecții care îl înspăimântară pe bătrânul Gordon. „Carevasăzică, își spuse el, cincizeci de ani am pierdut ca să învăț și acum mi-i teamă că n-am să pot ajunge la bunul simț natural al acestui băiat aproape sălbatic! Tare mă tem că am lucrat numai ca să întăresc niște prejudecăți. Băiatul acesta nu ascultă decât de simpla natură”.

Gordon avea câteva cărțulii de critică și câteva broșuri periodice în care niște oameni incapabili să producă ceva defăimează producțiile altora, în care un

---

[38] Îmbrăcați în in. Voltaire dă acest nume comic teologilor Sorbonei. Ignoranții în haine de in = teologii Sorbonei (n.t.).

[39] Preoți (n.t.).

Visé[40] ponegrește pe Racine[41] și un Faydit[42] pe Fénelon[43]. Naivul, cercetând câteva din ele, spuse:

— Eu compar aceste cărți cu musculițele care își depun ouăle în șezutul cailor celor mai frumoși: dar cailor nu le pasă și aleargă tot așa de repede ca de obicei.

Cei doi filosofi abia își aruncară privirile asupra acestor excremente ale literaturii.

Citiră apoi împreună elementele astronomiei. Naivul puse să i se aducă niște sfere cerești. Spectacolul acesta grandios îl fermeca.

— Ce dureros lucru că nu încep să cunosc cerul decât acum când mi se răpește dreptul de a-l contempla! Jupiter și Saturn se învârtesc în aceste spații imense; milioane de sori luminează miliarde de lumi, și în acest colț de pământ pe care sunt aruncat se află ființe care mă lipsesc pe mine, ființă care văd și simt, de toate aceste lumi pe care le-aș ajunge cu privirea și mă lipsesc și de lumea în care Dumnezeu a hotărât să mă nasc! Lumina, care e făcută pentru lumea întreagă, pentru mine e pierdută. În țara de la miazănoapte, unde mi-am petrecut copilăria și tinerețea, nimeni nu mi-o ascundea. Fără dumneata, iubite Gordon, aș fi în neant.

---

[40] *Jean de Visé* (1638–1699), scriitor mediocru, dușman a lui Molière și al lui Racine (n.t.).

[41] *Jean Racine* (1639–1699), unul dintre marii poeți francezi ai secolului al XVII-lea, autorul a numeroase tragedii în versuri, dintre care amintim: Fedra, Britanicus, Andromaca, Ifigenia etc.

[42] Autor al *Telemacomaniei* (1700), satiră îndreptată împotriva lui Fénelon (n.t.).

[43] François de la Mothe Fénelon (1651–1715), arhiepiscop francez, autorul unor lucrări teologice în care a polemizat cu Bossuet.

Capitolul XII
CE CREDE NAIVUL DESPRE PIESELE DE TEATRU

Tânărul huron era ca un copac vânjos care, născut într-un pământ sterp, își întinde repede rădăcina și ramurile atunci când este mutat într-un pământ prielnic; ciudat era că pământul acesta era o închisoare.

Printre cărțile cu care își treceau timpul cei doi prizonieri, erau poezii, traduceri de tragedii grecești și câteva piese de teatru franceze. Versurile care vorbeau de dragoste umplură sufletul tânărului de plăcere și de durere. Toate îi aduceau aminte de iubita lui. Fabula celor *Doi porumbei*[44] îi străpunse inima: nici el nu se putea întoarce la hulubăria lui.

Molière îl fermecă. Îi arătă care sunt moravurile Parisului și ale omenirii întregi.

— Pe care din comediile lui o preferi?

— *Tartuffe*, fără îndoială.

— Și eu sunt de aceeași părere, spuse Gordon. Un ipocrit m-a aruncat în închisoare și poate că tot niște ipocriți te-au nenorocit și pe dumneata.

— Cum găsești tragediile acestea grecești?

— Bune pentru greci, spuse Naivul.

Dar când citi *Ifigenia* modernă, *Fedra, Andromaca, Thalia*[45], rămase în extaz, suspină, plânse și le știu pe de rost fără să fi vrut să le învețe.

— Citește *Rodoguna*[46], îi spuse Gordon; se spune că e capodopera teatrului; celelalte piese care ți-au plăcut așa de mult nu sunt nimic față de *Rodoguna*.

---

[44] De la Fontaine (n.t.).

[45] Toate de Racine (n.t.).

[46] Tragedie de Corneille (n.t.).

Tânărul, de la primele pagini, spuse:

— Asta nu-i de același autor.

— După ce cunoști?

— Nu știu bine, dar versurile acestea nu-mi merg nici la ureche, nici la inimă.

— O, versurile nu înseamnă nimic, spuse Gordon.

— Atunci de ce să le mai faci? zise Naivul. După ce citi cu multă atenție piesa, numai cu gândul de a avea o plăcere, se uită la prietenul lui cu ochii uscați și mirați, fără să știe ce să spună. În sfârșit, când Gordon îl îndesă cu întrebările să spună ce a simțit, iată ce răspunse:

— N-am înțeles deloc începutul; pe la mijloc am fost revoltat; ultima scenă m-a mișcat mult, deși mi se pare puțin verosimilă. Niciun personaj nu m-a interesat și n-am ținut minte nici douăzeci de versuri și de obicei țin minte toate versurile care-mi plac.

— Piesa asta totuși trece drept cea mai bună pe care o avem.

— Dacă e așa, atunci poate că e la fel cu mulți oameni care nu-și merită locurile pe care le au. La urma urmei, asta e o chestie de gust; gustul meu, desigur, nu e încă format, așa că mă pot înșela. Dar dimineața știi că eu am obiceiul să spun ce gândesc sau mai degrabă ce simt. Bănuiesc că în părerile oamenilor este de multe ori iluzie, modă, capriciu. Eu am vorbit așa cum cere natura; poate ca la mine natura e foarte puțin desăvârșită, dar se prea poate că cea mai mare parte dintre oameni nu cer sfatul naturii mai niciodată.

Și recită câteva versuri din *Ifigenia*, de care era plin, și, deși nu declama bine, le spuse cu atâta adevăr și cu atâta pătrundere, încât îl făcu pe bătrânul jansenist să plângă. Citi după aceea *Cinna*[47]; nu plânse, dar simți admirație.

---

[47] Tragedie de Corneille (n.t.).

Capitolul XIII
DOMNIȘOARA DE SAINT-YVES SE DUCE LA VERSAILLES

În timp ce nefericitul nostru mai mult își lumina mintea decât își mângâia sufletul, în timp ce spiritul lui, înăbușit de atâta vreme, se dezvolta cu repeziciune și putere, în timp ce natura care se desăvârșea în el îl răzbuna de loviturile sorții, ce se întâmplase cu părintele și cu sora lui și cu domnișoara de Saint-Yves? După o lună toți începură sa se neliniștească; după trei luni fură copleșiți de durere. Falsele presupuneri și zvonurile fără temei îi înspăimântară. După șase luni crezură că a murit. În sfârșit, părintele și cu sora lui aflară, dintr-o scrisoare pe care un ofițer din gardă o trimisese mai demult în Bretania, ca un tânăr care semăna cu nepotul lor sosise într-o seară la Versailles, fusese ridicat în timpul nopții și de atunci nimeni nu mai auzise vorbindu-se de dânsul.

— Vai, spuse domnișoara de Kerkabon, să știi că nepotu-meu a făcut vreo poznă și s-a băgat în cine știe ce încurcături. E tânăr și e breton; n-are de unde ști cum trebuie să se poarte la Curte. Dragă frate, eu n-am fost niciodată la Versailles, nici la Paris; iată acum un bun prilej să mă duc. Poate ne găsim nepotul: e fiul fratelui nostru, avem datoria să-l ajutăm. Cine știe, poate avem să izbutim să-l facem și diacon când i-o mai trece focul tinereții! Avea multă aplecare spre știință. Îți aduci aminte cum discuta despre *Vechiul* și *Noul Testament*? Noi răspundem pentru sufletul lui, doar l-am botezat. Domnișoara de Saint-Yves plânge toată ziua. Trebuie să mergem la Paris. Dacă stă ascuns în vreo

casă de aceea de petrecere despre care am auzit vorbindu-se, avem să-l scoatem de acolo.

Părintele puse la inimă vorbele surorii lui. Se duse la episcopul de Saint-Malo, care îl botezase pe huron, și îi ceru ocrotirea și sfatul. Prelatul găsi și el că această călătorie ar putea fi de folos. Dădu părintelui câteva scrisori de recomandație, una către părintele de La Chaise, duhovnicul regelui și care avea cea mai înaltă dregătorie a țării, alta către arhiepiscopul Parisului, Harlay, și alta către episcopul de Meaux, Bossuet.

Fratele și sora plecară. Dar, când ajunseră în Paris, se văzură rătăciți ca într-un vast labirint fără fir și fără ieșire. Bani nu aveau prea mulți; în fiecare zi le trebuia o trăsură cu care să meargă în căutare, dar nu găseau nimic.

Preotul se înfățișă la cuvioșia-sa părintele de La Chaise; dar dumnealui era cu domnișoara Du Tron și nu putea primi pe un preot. Se duse la arhiepiscop: înaltul prelat se închisese într-o odaie cu frumoasa doamnă de Lesdiguières pentru treburi bisericești. Plecă la vila episcopului de Meaux; acesta cerceta împreună cu domnișoara de Mauléon *Amorul mistic* de doamna Guyon[48]. Totuși izbuti să vorbească cu acești doi prelați; amândoi îi spuseră că nu se puteau ocupa de nepotu-său, deoarece acesta nu era diacon.

În sfârșit îl văzu pe părintele de La Chaise, iezuitul. Acesta îl primi cu brațele deschise și îi spuse că avusese întotdeauna față de dânsul o stimă deosebită, deși nu-l văzuse niciodată. Se jură că iezuiții au avut întotdeauna mare dragoste față de bretoni.

— Dar nu cumva, zise el, nepotul dumitale o fi hughenot?

— Nu, cuvioase părinte.

— N-o fi jansenist?

— Pot să încredințez pe cuvioșia-voastră că abia s-a creștinat. Niciun an nu-i de când l-am botezat.

---

[48] Autoare de scrieri mistice (1648–1717) (n.t.).

— Foarte bine, foarte bine, vom avea grijă de dânsul. Prebenda dumitale e mare?

— O, e foarte mică și cu nepotu-meu am cheltuială destulă.

— Sunt pe acolo janseniști? Bagă de seamă, părinte, aceștia sunt mai primejdioși decât hughenoții și decât ateii.

— N-avem janseniști deloc, cuvioase; la Maica Domnului din Munte nu se știe ce e jansenismul.

— Foarte bine. Voi face absolut totul pentru dumneata.

Dădu foarte prietenos bună ziua preotului și, după ce acesta plecă, nu se mai gândi la dânsul.

Timpul trecea; preotul și sora lui începeau să-și piardă nădejdea.

În vremea asta, blestematul de judecător grăbea căsătoria nătărăului de fecioru-său cu domnișoara de Saint-Yves, pe care o scoseseră de la mănăstire anume pentru asta. Ea își iubea mereu finul, tot așa de tare pe cât ura pe soțul pe care voiau să i-l dea. Jignirea pe care i-o aduseseră închizând-o într-o mănăstire îi sporea pasiunea. Ordinul de-a se mărita cu feciorul judecătorului punea vârf la toate. Părerile de rău, dragostea și spaima îi tulburau sufletul. Dragostea, după cum se știe, e mult mai dibace și mai îndrăzneață la o fată, decât este prietenia la un preot bătrân și la o mătușă de patruzeci și cinci de ani trecuți. Pe lângă asta, domnișoara de Saint-Yves, la mănăstire, învățase multe lucruri din romanele pe care le citise pe ascuns.

Ea își aducea aminte de scrisoarea aceea pe care un ofițer din gardă o trimisese acasă în Bretania și despre care mersese vestea prin tot ținutul. Se hotărî să se ducă chiar ea la Versailles și să cerceteze cum stau lucrurile și, dacă cumva iubitul ei era în închisoare așa cum se spunea, să se arunce la picioarele miniștrilor și să capete dreptate pentru dânsul. Ceva tainic îi spunea

că la Curte o fată frumoasă capătă tot ce vrea. Dar nu știa cu ce preț.

Ce face după ce ia această hotărâre? Se preface că s-a liniștit și s-a consolat și nu se mai poartă urât cu nătărăul de logodnic; vorbește frumos cu nesuferitul socru, se poartă frumos cu frate-său, răspândește voie bună în toată casa. Pe urmă, în ziua nunții, pleacă în taină la patru dimineața cu darurile de nuntă și cu ce a mai putut aduna. Așa de bine potrivi lucrurile încât, pe la amiază, când intrară la dânsa în odaie, ea era la câteva poște depărtare. Mare le fu mirarea și necazul. Întrebăciosul judecător puse în ziua aceea mai multe întrebări decât pusese toată săptămâna. Mirele rămase mai tâmpit decât fusese vreodată. Părintele Saint-Yves, mânios, se hotărî să se ducă după soră-sa. Judecătorul și cu fecioru-său îl însoțiră. Și astfel soarta mâna la Paris aproape tot ținutul acesta din Bretania.

Domnișoara de Saint-Yves își închipuia, bineînțeles, că va fi urmărită. Era călare. Întreba cu îndemânare pe toate ștafetele dacă n-au întâlnit cumva un preot pântecos, o matahală de judecător și un june nătăfleț, care alergau spre Paris. Aflând a treia zi că nu erau departe, ea apucă pe alt drum și, cu destulă dibăcie și noroc, ajunse la Versailles în timp ce ceilalți o căutau prin Paris.

Dar ce să facă la Versailles? Tânără, frumoasă, fără cineva care să-i dea un sfat, fără sprijin, necunoscută de nimeni, expusă la orice, cum să îndrăznească să întrebe pe un ofițer din gardă? Se gândi atunci să se ducă la un iezuit de rang inferior; erau iezuiți pentru toate fețele și pungile, așa cum, spuneau ei, Dumnezeu a dat hrană felurită feluritelor soiuri de animale. Regelui îi dăduse duhovnicul pe care-l avea acum și căruia toți cei ce umblau după prebende îi spuneau *capul bisericii galicane*[49]. Pe urmă veneau duhovnicii prințeselor. Miniștrii nu aveau duhovnic: nu erau așa de proști. Erau

[49] Biserica galicană = biserica franceză (n.t.).

apoi iezuiții marilor slujitori de la Curte și mai ales iezuiții cameristelor de la care aflau secretele stăpânelor, și asta nu era o slujbă măruntă. Domnișoara de Saint-Yves se duse la unul dintre aceștia, pe care îl chema părintele Bun-la-toate. Ea i se destăinui lui, îi povesti întâmplările ei, îi spuse cine era, îi arătă primejdia în care se afla și îl rugă să-i găsească o locuință la vreo femeie așezată care s-o pună la adăpost de ispite.

Părintele Bun-la-toate o duse la soția unui paharnic, femeie credincioasă și foarte dornică de spovedit. Domnișoara de Saint-Yves se grăbi să-i câștige prietenia. De la dânsa află unde era ofițerul din gardă; trimise acestuia vorbă să vină la ea. Aflând de la el că iubitul ei fusese ridicat după ce vorbise cu un prim-secretar, se duse la acest prim-secretar. Când văzu o femeie frumoasă, secretarul se îmblânzi, pentru că trebuie să recunoaștem că Dumnezeu a făcut femeile frumoase numai pentru că să îmblânzească oamenii.

Conțopistul înduioșat îi mărturisi tot:

— Iubitul dumitale e la Bastilia de aproape un an și, dacă n-ai fi dumneata, poate că ar sta acolo toată viața.

Domnișoara de Saint-Yves leșină. Când își veni în simțiri, conțopistul îi spuse:

— Eu nu am trecere când e vorba de făcut bine; toată puterea mea se mărginește să fac rău câteodată. Te sfătuiesc să te duci la domnul de Saint-Pouange care face și bine și rău; e vărul și favoritul monseniorului de Louvois. De Louvois are două suflete. Unul e domnul de Saint-Pouange; doamna de Bellay e celălalt; dar ea nu-i acum în Versailles. Nu-ți rămâne decât să îndupleci pe protectorul de care îți vorbesc.

Domnișoara de Saint-Yves, cu inima împărțită între puțină bucurie și multă durere, între oleacă de speranță și o mare neliniște, urmărită de fratele ei, adorându-și iubitul, ștergându-și lacrimile și lăcrămând iar, speriată,

slăbită, dar prinzând curaj, se duse repede la domnul de Saint-Pouange.

Capitolul XIV
PROGRESELE SPIRITUALE ALE NAIVULUI

Tânărul nostru făcea progrese repezi în știință, mai ales în cunoașterea omului. Pricina dezvoltării repezi a spiritului lui se datora educației lui sălbatice aproape tot atât de mult ca și firii lui viguroase. Din pricină că nu învățase nimic în copilărie, nu avea nici prejudecăți. Mintea lui nu fusese încovoiată de nicio eroare și rămăsese dreaptă. El vedea lucrurile așa cum sunt, pe când noi, din pricina ideilor pe care le primim în copilărie, toată viața vedem lucrurile așa cum nu sunt.

— Asupritorii dumitale sunt niște ticăloși, spunea el prietenului său Gordon; te plâng că ești asuprit, dar te plâng și că ești jansenist. Orice sectă mi se pare o adunare de greșeli. Spune-mi dacă sunt secte în geometrie.

— Nu, dragul meu, îi răspunse oftând Gordon. Toți oamenii deopotrivă admit adevărul atunci când e demonstrat, dar nu se mai înțeleg între ei când e vorba de adevăruri obscure.

— Spune mai bine neadevăruri obscure. Dacă ar fi fost măcar un singur adevăr ascuns în grămada de argumente care se tot repetă de câteva secole, el ar fi fost fără îndoială descoperit; și lumea ar fi fost de acord măcar cu privire la punctul acela. Dacă adevărul acesta ar fi necesar așa cum soarele este necesar pământului, atunci ar fi strălucitor ca și soarele. E o absurditate, e o batjocură adusă omenirii, e un atentat împotriva Ființei infinite și supreme să spui: „Există un adevăr neapărat trebuincios omului și acest adevăr Dumnezeu îl ține ascuns”.

Tot ce spunea acest tânăr ignorant pe care îl instruise natura făcea o impresie adâncă asupra bătrânului savant nefericit.

„Nu cumva oare, se întreba el, am îndurat atâtea necazuri pentru niște himere? Sunt mult mai sigur de nenorocirea mea decât de harul dumnezeiesc. Mi-am irosit viața tot discutând despre libertatea lui Dumnezeu și a oamenilor și mi-am pierdut libertatea mea; nici sfântul Augustin, nici sfântul Prosper n-au să mă scoată din prăpastia în care sunt acum.”

Naivul, lăsându-se în voia firii lui, zise:

— Vrei să-ți spun ceva cu toată încrederea? Cei care se lasă persecutați pentru aceste deșarte discuții scolastice nu mi se par oameni înțelepți; iar cei care îi persecută sunt niște monștri.

Cei doi prizonieri erau foarte de acord că era o nedreptate să fie închiși.

— Eu sunt de o sută de ori mai de plâns decât dumneata, spunea Naivul. M-am născut liber ca aerul; aveam două vieți, libertatea și dragostea mea; acum mi s-au luat. Suntem amândoi în lanțuri fără să știm pentru ce și fără să putem întreba pentru ce. Douăzeci de ani am fost huron. Se zice că huronii sunt barbari fiindcă se răzbună pe dușmani; dar ei nu și-au asuprit niciodată prietenii. Abia am pus piciorul în Franța și mi-am și dat sângele pentru ea; am salvat poate o provincie și drept răsplată sunt îngropat în mormântul acesta pentru oameni vii, unde aș fi murit de ciudă fără dumneata. În țara asta oare nu sunt legi? Oamenii aici sunt condamnați fără să fie judecați! În Anglia nu-i așa. Nu împotriva englezilor ar fi trebuit să lupt.

Filosofia lui, abia la început, nu putea să potolească natura jignită în dreptul ei primordial și îl lăsa să-și dea drumul justei lui mânii.

Tovarășul lui nu-l contrazise. Absența sporește dragostea neîmplinită și filosofia n-o micșorează. Vorbea de domnișoara de Saint-Yves tot așa de des ca și de

morală și metafizică. Cu cât sentimentele lui se purificau, cu atât era mai îndrăgostit. Citi câteva romane noi; nu găsi multe în care să fie zugrăvită starea lui sufletească. Simțea că inima lui mergea mai departe de ceea ce citea. „Aproape toți scriitorii aceștia, spunea el, n-au decât spirit și meșteșug”. Preotul jansenist ajunse încetul cu încetul confidentul dragostei lui. Până atunci el nu știuse despre dragoste decât că e un păcat de care se învinovățesc oamenii când se spovedesc. Acum vedea că e un sentiment puternic și dulce care poate să înalțe sufletul, dar poate să-l și molească și câteodată poate stârni virtuți. În sfârșit, ca ultimă minunăție, un huron convertea acum pe un jansenist.

Capitolul XV
DOMNIȘOARA DE SAINT-YVES REZISTĂ LA NIȘTE PROPUNERI DELICATE

Domnișoara de Saint-Yves, încă și mai îndrăgostită decât iubitul ei, se duse la domnul de Saint-Pouange, însoțită de prietena la care locuia; amândouă aveau văluri pe obraz. Cel dintâi om pe care îl văzu la ușa domnului de Saint-Pouange fu fratele ei, părintele Saint-Yves, care tocmai ieșea. Întâlnirea asta îi tăie curajul, dar prietena o liniști.

— Tocmai pentru că s-a vorbit împotriva dumitale trebuie să vorbești și dumneata. Aici acuzatorii au întotdeauna dreptate dacă nu te grăbești să-i dai în lături. Vizita dumitale sunt sigură că va avea mai mult efect decât vorbele fratelui dumitale.

O femeie îndrăgostită e destul s-o încurajezi puțin și se face foarte îndrăzneață. Domnișoara de Saint-Yves se duse în audiență. Tinerețea, farmecul, ochii ei galeși și înlăcrimați atraseră toate privirile. Curtenii subministrului uitară o clipă de idolul puterii și-l contemplară pe acela al frumuseții. Saint-Pouange o primi în cabinetul lui. Ea vorbi cu duioșie și grație. Saint-Pouange fu mișcat. Văzu că-i speriată și o liniști.

— Vino diseară, spuse el. Treburile dumitale merită să fie chibzuite și discutate pe îndelete. Acum e prea multă lume și audiențele se sfârșesc prea repede. Trebuie să vorbesc cu dumneata amănunțit despre tot ce te privește.

Și lăudându-i frumusețea și sentimentele, îi spuse să vină la șapte seara.

Domnișoara de Saint-Yves veni; prietena evlavioasă o însoți și acum, dar stătu în salon și citi *Pedagogul creștin*[50], în timp ce Saint-Pouange și domnișoara de Saint-Yves erau într-o odaie alături. Saint-Pouange spuse:

— Ai să mă crezi, domnișoară, că fratele dumitale a venit să-mi ceară un ordin de arestare[51] împotriva dumitale? Să-ți spun drept, eu l-aș aresta mai degrabă pe dânsul. Și l-aș trimite înapoi în Bretania.

— Cum văd eu, sunteți foarte darnici aici cu ordinele de arestare dacă vin oameni de la celălalt capăt al țării să le ceară cum ar cere un ajutor! Eu nici gând n-am să cer așa ceva împotriva fratelui meu. Am tot dreptul să mă plâng de el, dar respect libertatea oamenilor. Eu cer acum libertatea unui om cu care vreau să mă căsătoresc, un om datorită căruia regele și-a păstrat o provinție, care poate să-l slujească pe rege și care e fiul unui ofițer ucis în serviciul regelui. Ce vină are? Cum a putut să fie închis în chip atât de crud fără să fie judecat?

Subministrul îi arătă atunci scrisoarea iezuitului și pe aceea a șiretului judecător.

— Cum, spuse ea, sunt care va să zică pe lume asemenea monștri? Și eu să fiu silită să mă mărit cu fiul ridicol al unui om ridicol și rău? Și pe temeiul unor astfel de informații se hotărăște aici soarta cetățenilor?

Se aruncă în genunchi și ceru plângând libertatea omului nevinovat pe care îl iubea. Farmecul ei crescu și mai mult. Era atât de frumoasă, încât Saint-Pouange, pierzând orice rușine, îi dădu a înțelege că ar putea să aibă ce dorește dacă i-ar da lui trufandalele pe care le păstra pentru iubitul ei. Domnișoara de Saint-Yves, înspăimântată și tulburată, se prefăcu câtva timp că nu înțelege. El îi spuse atunci mai lămurit ce voia.

---

[50] Lucrare de *Părintele Outreman* (1585–1652) (n.t.).
[51] *Lettre de cachet* (n.t.).

O vorbă spusă la început cu șovăială stârnea altă vorbă mai tare, urmată de alta cu și mai mult înțeles. Saint-Pouange oferi nu numai revocarea ordinului regal de arestare, ci și daruri, bani, demnități, căpătuieli; și cu cât făgăduia mai mult, cu atât sporea dorința de-a căpăta ce dorea.

Domnișoara de Saint-Yves plângea, se înăbușea aproape prăbușită pe canapea și nu-i venea să creadă ceea ce vedea și auzea. Saint-Pouange, la rândul lui, se aruncă în genunchi. Nu era un om neplăcut și ar fi putut să nu sperie o inimă mai puțin prinsă. Dar domnișoara de Saint-Yves își adora iubitul; i se părea că ar fi o nelegiuire cumplită să-l trădeze pentru ca să-i fie de folos. Saint-Pouange își sporea mereu rugămințile și făgăduielile. În sfârșit, își pierdu capul până într-atâta încât îi spuse că numai așa putea să-l scoată din închisoare pe omul la care ea ținea cu atâta îndârjire și cu atâta dragoste. Această conversație ciudată nu se mai sfârșea. În anticameră, prietena citea *Pedagogul creștin* și își spunea: „Ce Dumnezeu fac de două ceasuri? Niciodată domnul de Saint-Pouange n-a acordat o audiență așa de lungă. Desigur că a refuzat-o pe biata fată, dacă ea și acum tot îl roagă!”

În sfârșit, domnișoara de Saint-Yves ieși din odaie foarte tulburată, fără să poată scoate o vorbă, gândindu-se adânc la caracterele acestor oameni mari și mai puțin mari care sacrifică cu atâta ușurință libertatea bărbaților și cinstea femeilor.

Tot drumul tăcu. Când ajunse acasă, izbucni și povesti tot. Prietena își făcu cruce de câteva ori:

— Draga mea, chiar mâine dimineață trebuie să te duci ta părintele Bun-la-toate, duhovnicul nostru. El are multă trecere pe lângă domnul de Saint-Pouange; e duhovnicul unor cameriste de-ale lui. E un om cucernic și de înțeles, chiar și cucoane din lumea mare se spovedesc la dânsul. Lasă-te în seama lui; așa fac și eu

și mi-a mers bine întotdeauna. Noi, bietele femei, avem nevoie să ne călăuzească un bărbat.

— Bine, dragă prietenă! Mâine mă duc la părintele Bun-la-toate.

Capitolul XVI
DOMNIȘOARA DE SAINT-YVES CERE SFATUL UNUI IEZUIT

Când frumoasa și nemângâiata domnișoară de Saint-Yves fu singură cu bunul ei duhovnic, îi povesti că un om puternic și desfrânat îi propusese să scoată din închisoare pe cel cu care ea voia să se căsătorească în chip legiuit și că îi ceruse un preț foarte mare pentru acest serviciu. Îi spuse că îi era scârbă să săvârșească o asemenea necredință și că, dacă n-ar fi vorba decât de viața ei, și-ar jertfi-o mai bine decât să cadă.

— Ce ticălos! spuse părintele Bun-la-toate. Trebuie să-mi spui numele acestui nemernic; desigur că e vreun jansenist. Am să-l denunț cuvioșiei-sale părintelui de La Chaise, care are să-l pună acolo unde șade acum omul care ți-i drag.

Biata fată, după multe șovăiri, îi spuse în sfârșit că e Saint-Pouange.

— Monseniorul de Saint-Pouange! spuse iezuitul. A! copila mea, asta e cu totul altceva. E vărul celui mai mare ministru pe care l-am avut vreodată, un om de suflet, ocrotitorul cauzei celei drepte și un bun creștin. Nu se poate să fi avut asemenea gânduri; desigur că n-ai auzit bine.

— O, părinte, am auzit foarte bine. Sunt pierdută, orișice aș face. N-am de ales decât nenorocirea sau rușinea. Trebuie ori ca iubitul meu să rămână îngropat de viu, ori ca eu să ajung să nu mai fiu vrednică să trăiesc. Nu pot să-l las să piară și nu pot să-l scap.

Părintele Bun-la-toate încercă s-o liniștească cu aceste vorbe blânde:

— Mai întâi, copila mea, să nu spui niciodată *iubitul meu*: cuvântul acesta are în el ceva lumesc care ar putea să supere pe Dumnezeu. Spune *soțul meu*: fiindcă, deși încă nu-ți este soț, îl socotești ca atare și faci foarte bine.

Al doilea, cu toate că îți este soț în gând, nu-ți este și în faptă. Așadar, n-ai săvârși un adulter, păcat mare de care trebuie să te ferești cât poți mai mult.

Al treilea, faptele nu sunt vinovate când gândul e curat; și nimic nu-i mai curat decât să-ți scapi bărbatul.

Al patrulea, ai pilde în sfânta antichitate care pot de minune să slujească purtării dumitale. Sfântul Augustin povestește că, sub proconsulatul lui Septimius Acindynus, în anul mântuirii 340, un biet om, neavând cu ce să plătească cezarului ce era al cezarului, a fost osândit la moarte, așa cum trebuie, în ciuda maximei că *unde nu-i nimic, regele își pierde drepturile.* Trebuia să plătească o livră de aur. Osânditul avea o soție în care Dumnezeu pusese frumusețe și deșteptăciune. Un bogătaș bătrân făgădui femeii o livră de aur și chiar mai mult cu condiția să săvârșească cu dânsa păcatul cel spurcat. Femeia crezu că face bine scăpându-l pe bărbatu-său de la moarte. Sfântul Augustin aprobă mărinimoasa ei resemnare. E drept că bătrânul bogătaș a înșelat-o și că bărbatu-său a fost spânzurat; dar ea a făcut tot ce-i sta în putință ca să-l scape cu viață.

Fii sigură, copila mea, că, atunci când un iezuit îți pomenește de sfântul Augustin, înseamnă că sfântul acesta are deplină dreptate. Eu nu-ți dau niciun sfat. Ești deșteaptă și este de presupus că vei fi de folos soțului dumitale. Monseniorul de Saint-Pouange este un om de cuvânt și n-are să te înșele; asta e tot ce pot să-ți spun. Mă voi ruga Domnului pentru dumneata și trag nădejde că totul va fi spre slava lui nemuritoare.

Domnișoara de Saint-Yves, pe care vorbele iezuitului o speriară tot așa de mult ca și propunerile subministrului, se întoarse foarte tulburată la prietena

ei. Se gândea că ar fi mai bine să se omoare și să scape astfel de groaza de a-l lăsa în închisoare pe cel pe care îl iubea și de rușinea de a-l scăpa plătind cu ceea ce avea ea mai scump și nu trebuia să aparțină decât iubitului acestuia nefericit.

Capitolul XVII
DOMNIȘOARA DE SAINT-YVES CEDEAZĂ DIN PREA MULTĂ VIRTUTE

Se rugă de prietena ei s-o omoare. Dar femeia asta, tot așa de îngăduitoare ca și iezuitul, vorbi cu dânsa și mai limpede:

— Vai, spuse ea, așa și nu altfel merg treburile la Curtea asta atât de plăcută, de galantă și de renumită! Slujbele cele mai proaste ca și cele mai însemnate s-au dat de multe ori numai cu prețul care ți se cere acum. Ascultă-mă și pe mine; mi-ai inspirat prietenie și încredere; am să-ți mărturisesc că, dacă m-aș fi lăsat tot așa de greu cum te lași, bărbatu-meu nu s-ar bucura de slujbulița din care trăiește. El știe asta, dar, departe de a fi supărat, el vede în mine binefăcătoarea lui și se socotește protejatul meu. Crezi oare că toți cei care au fost în fruntea provinciilor sau chiar a oștirilor și-au datorat onorurile și averea numai serviciilor pe care le-au adus? Sunt mulți care le datoresc nevestelor dumnealor. Înaltele dregătorii ale oștirii le-a solicitat amorul, și slujba s-a dat bărbatului celei mai frumoase. Dumneata ești într-o situație mult mai interesantă: trebuie să-ți scoți iubitul din închisoare și să te măriți cu dânsul; asta e o datorie pe care trebuie s-o îndeplinești. Doamnele mari și frumoase de care vorbesc n-au fost defăimate. Așa și cu dumneata, toată lumea are să te laude, toți au să spună că ți-ai îngăduit o slăbiciune numai din prea multă virtute.

— Ah! ce virtute! strigă domnișoara de Saint-Yves. Ce labirint de nedreptăți! Ce țară! Acum învăț eu să cunosc

oamenii! Un oarecare părinte de La Chaise și un judecător caraghios îl bagă pe iubitul meu în închisoare, familia mea mă persecută, și, în nenorocirea mea, cel care îmi întinde mâna ca să mă ajute vrea numai să mă necinstească. Acum învăț eu să cunosc oamenii! Un iezuit a doborât pe un om nevinovat, alt iezuit vrea să mă doboare pe mine; sunt înconjurată numai de capcane și sunt pe pragul ticăloșiei. Trebuie ori să mă omor, ori să vorbesc cu regele. Am să-l aștept când are să se ducă la biserică sau la teatru și am să m-arunc la picioarele lui.

— N-au să te lase să te apropii de dânsul, îi spuse prietena. Și dacă cumva ai nenorocul să spui ceva, de Louvois și cuvioșia-sa părintele de La Chaise ar putea să te îngroape pe toată viața într-o mănăstire.

În timp ce această femeie cumsecade îi sporea astfel tulburarea și îi înfigea pumnalul în inimă, iată că sosește o ștafetă de la domnul de Saint-Pouange cu o scrisoare și cu o pereche de cercei frumoși. Domnișoara de Saint-Yves, plângând, nici nu vru să se uite, dar prietena luă scrisoarea și cerceii.

După ce curierul plecă, confidenta noastră citi scrisoarea prin care cele două prietene erau poftite seara la masă. Saint-Yves se jură că nu se va duce. Prietena încercă să-i pună cerceii de diamant, ea nu voi și așa se împotrivi mereu până seara. În sfârșit, gândindu-se numai la iubitul ei, învinsă, târâtă de împrejurări, fără să știe unde are s-ajungă, se lăsă dusă la masa fatală. Nu voise cu niciun chip să-și pună cerceii. Confidenta îi luă și i-i puse cu de-a sila înainte de-a se așeza la masă. Domnișoara de Saint-Yves era atât de tulburată încât nu mai spunea nimic; Saint-Pouange vedea în asta un semn bun. Spre sfârșitul mesei, confidenta se retrase în chip discret. Saint-Pouange scoase atunci revocarea ordinului de arestare și un brevet prin care se acorda o răsplată însemnată, comanda unei companii; și își înnoi făgăduielile.

— Ah, spuse ea, ce mult te-aș iubi dacă n-ai vrea să fii atât de iubit!

În sfârșit, după o lungă împotrivire, după suspine, strigăte, lacrimi, ostenită de luptă, tulburată, copleșită, fără voință, n-avu încotro și se supuse. Nu mai avu altceva de făcut decât să-și făgăduiască ei înseși că se va gândi numai la iubitul ei în timp ce celălalt se va folosi fără milă de nevoia care o silea să cedeze.

Capitolul XVIII
DOMNIȘOARA DE SAINT-YVES SCAPĂ DIN ÎNCHISOARE PE IUBITUL EI ȘI PE JANSENIST

În zorii zilei ea zbură la Paris ducând cu dânsa ordinul ministrului. E greu de zugrăvit ce se petrecea în inima ei. Închipuiți-vă o femeie cu un suflet cinstit și înalt, umilită din pricina rușinii suferite, îmbătată de dragoste, sfâșiată de remușcări fiindcă și-a trădat iubitul, pătrunsă de plăcerea de-a salva pe cel pe care îl adoră. Se gândea la necazurile ei, la lupta și la izbânda ei. Nu mai era acum o fată simplă cu mintea îngustată de o educație provincială. Dragostea și nenorocirea o instruiseră. În ea simțirea se dezvoltase tot atât de mult cât se dezvoltase rațiunea în nefericitul ei iubit. Femeile învață să simtă mai ușor decât învață bărbații să gândească. Întâmplarea ei era mai plină de învățături decât patru ani de mănăstire.

Era îmbrăcată foarte simplu. Îi era groază de hainele cu care se înfățișase funestului ei binefăcător. Lăsase prietenei cerceii de diamant fără ca măcar să se uite la ei. Tulburată și fermecată, idolatrizându-și iubitul și urându-se pe ea însăși, ajunse în sfârșit la poarta

Acestui palat groaznic, palat al răzbunării,
Ce-nchise-adesea crima și nevinovăția.[52]

Când trebui să se dea jos din caleașcă, puterile o părăsiră. Fu ajutată să coboare. Intră, cu inima zvâcnind, cu ochii umezi, cu fruntea îngândurată. Se

[52] *Henriada*, cântul al IV-lea, versurile 436–437 (n.t.).

înfățișă la guvernator; când voi să vorbească, glasul i se stinse; îi arătă ordinul bolborosind câteva cuvinte. Guvernatorului îi era drag prizonierul. Fu foarte mulțumit că a scăpat. Inima lui nu era împietrită așa cum era inima unor preacinstiți temniceri, confrați de-ai lui, care gândindu-se numai la retribuția pentru paza prizonierilor, trăgându-și venitul din victimele lor și trăind din nenorocirile altora, se bucurau cumplit de lacrimile celor nefericiți.

Îl chemă pe prizonier la dânsul. Cei doi îndrăgostiți, văzându-se unul lângă altul, leșinară. Domnișoara de Saint-Yves rămase multă vreme în nesimțire. Iubitul ei își veni repede în fire.

— Bănuiesc că doamna e soția dumitale, zise guvernatorul. Nu mi-ai spus că ești însurat. Aflu acum că datorită ei ai fost scos de aici.

— Ah, nu sunt vrednică să-i fiu soție! spuse ea cu glas tremurător și căzu iarăși în nesimțire.

Când își veni din nou în simțiri, ea îi dădu brevetul cu răsplata și numirea lui. Naivul, mirat și înduioșat, se trezea dintr-un vis ca să intre în altul.

— De ce am fost închis? Cum ai izbutit să mă scapi de aici? Unde sunt ticăloșii care m-au închis? Ești o divinitate care te-ai coborât din ceruri să-mi dai ajutor.

În timp ce el vorbea, domnișoara de Saint-Yves pleca ochii în pământ, se uita apoi la dânsul, se înroșea și își înturna în clipa următoare ochii plini de lacrimi. În sfârșit îi spuse tot ce știa și tot ce i se întâmplase ei, afară de ceea ce ea ar fi vrut să-i ascundă mereu și ceea ce altul decât Naivul, mai obișnuit cu lumea și mai învățat cu datinile Curții, ar fi ghicit ușor.

— E cu putință ca un ticălos ca judecătorul să aibă puterea să-mi răpească libertatea?! A! văd acum că oamenii sunt ca și cele mai josnice animale; toți pot să facă rău. Dar e cu putință ca un călugăr, un iezuit, duhovnicul regelui, să fi contribuit la nenorocirea mea tot atât ca și judecătorul? Nu pot să-mi închipui din ce

pricină ticălosul acesta m-a persecutat! A spus oare că sunt jansenist? În sfârșit, cum ți-ai adus aminte de mine? Nu meritam, eram pe-atunci un sălbatic. Și ai putut, fără nimeni care să te sfătuiască, fără ajutorul nimănui, să pleci la Versailles! Ai venit și lanțurile mele au căzut! De bună seamă că frumusețea și virtutea au o vrajă de neînvins care dărâmă porțile de fier și moaie inimile de bronz.

Când auzi cuvântul *virtute*, domnișoara de Saint-Yves începu să plângă. Ea nu știa cât era de plină de virtute în crima pe care credea că a săvârșit-o.

Naivul urmă:

— Înger care mi-ai rupt lanțurile, dacă ai avut (ceea ce încă nu pricep) atâta trecere ca să obții să mi se facă dreptate, spune să se facă dreptate și unui bătrân care m-a învățat să gândesc, așa cum tu m-ai învățat să iubesc. Nenorocirile ne-au unit; îl iubesc ca pe un tată; nu pot să trăiesc nici fără tine, nici fără el.

— Eu? Să cer iarăși unui om care!…

— Da, vreau să-ți datorez tot, și numai ție vreau să-ți datorez ceva. Scrie omului aceluia puternic, copleșește-mă cu binefacerile tale, isprăvește ce ai început, isprăvește-ți minunile!

Ea simți că trebuie să facă tot ce îi cerea. Voi să scrie, dar mâna nu putu s-o asculte. De trei ori începu scrisoarea, de trei o rupse. În sfârșit scrise și cei doi îndrăgostiți ieșiră după ce îmbrățișară pe bătrânul martir al harului dumnezeiesc.

Domnișoara de Saint-Yves, fericită și nemângâiată, știa unde locuiește fratele ei. Se duse acolo. Naivul găsi și el o locuință în aceeași casă.

Abia sosiră și protectorul ei îi și trimise ordinul de eliberare al lui Gordon și îi ceru o întâlnire pe a doua zi. Astfel, la fiecare faptă cinstită și mărinimoasă pe care o făcea, prețul era necinstea ei. Ea privea cu scârbă obiceiul acesta de-a vinde nenorocirea și fericirea oamenilor. Dădu iubitului ei ordinul de eliberare și nu se

duse la întâlnirea cu un binefăcător pe care nu mai putea să-l vadă fără să moară de durere și de rușine. Naivul nu se putea despărți de dânsa decât ca să scape pe un prieten. Plecă în grabă. Îndeplini această datorie gândindu-se cât de ciudate întâmplări sunt uneori pe lume și minunându-se de virtutea curajoasă a unei fete căreia doi nefericiți îi datorau acum mai mult decât viața.

Capitolul XIX
NAIVUL, DOMNIȘOARA DE SAINT-YVES ȘI CU AI LOR SUNT IARĂȘI ÎMPREUNĂ

Mărinimoasa și preacinstita necredincioasă era acum împreună cu fratele ei, părintele Saint-Yves, cu preotul de la Maica Domnului din Munte și cu domnișoara de Kerkabon. Toți erau la fel de mirați, dar starea lor și sentimentele lor erau deosebite. Părintele Saint-Yves își plângea greșelile la picioarele surorii lui care îl iertase. Unchiul și sensibila mătușă plângeau și ei, dar de bucurie. Judecătorul urâcios și fiul său nesuferit nu mai tulburau acest tablou emoționant. Plecaseră amândoi îndată ce auziseră că dușmanul lor fusese scos din închisoare. Se duseseră să-și îngroape în provincia lor prostia și teama.

Cei patru, frământați de zeci de simțiri deosebite, așteptau să vie tânărul cu prietenul pe care se dusese să-l scape. Părintele Saint-Yves nu îndrăznea să-și ridice ochii către soră-sa. Mătușa spunea:

— În sfârșit am să-mi văd iar nepotul.

— Ai să-l vezi, zise domnișoara de Saint-Yves. Dar să știi că nu mai este cum era. Felul de a se purta, vorba, ideile, mintea lui, toate s-au schimbat. Pe cât era de naiv și străin de toate, pe atât e acum de respectabil. Are să fie cinstea și mângâierea familiei. De ce nu pot să fiu și eu la fel pentru a mea!

— Nici dumneata nu mai ești ca înainte. Ce ți s-a întâmplat de te-ai schimbat așa?

Tocmai atunci sosi și Naivul, de mână cu jansenistul lui. Scena se făcu atunci mai nouă și mai interesantă. Ea

începu prin îmbrățișările unchiului și ale mătușii. Părintele Saint-Yves mai că era să îngenuncheze în fața Naivului, care nu mai era acum *naivul*. Cei doi îndrăgostiți vorbeau între dânșii cu priviri care rosteau toate sentimentele de care erau pătrunși. Pe fruntea lui se vedea strălucind mulțumirea și recunoștința; tulburarea umplea ochii galeși și rătăciți ai fetei. Toți se mirau de îndurerarea ei în mijlocul unei bucurii atât de mari.

Toată familia îl îndrăgi repede pe bătrânul Gordon. Fusese nenorocit împreună cu tânărul prizonier, și asta era un titlu mare. Scăpase datorită celor doi îndrăgostiți, și asta era destul ca să-l împace cu dragostea. Asprimea vechilor lui păreri ieși din inima lui; se schimbase și el în om, ca și huronul. Înainte de masă, fiecare povesti întâmplările prin care trecuse. Cei doi preoți și mătușa ascultau ca niște copii care ascultă povești cu strigoi și ca niște oameni care luau parte cu sufletul la necazurile povestite.

— Vai! spuse Gordon, mai sunt poate încă mai bine de cinci sute de oameni cinstiți care stau în aceleași lanțuri pe care le-a sfărâmat domnișoara Saint-Yves: nimeni nu știe de nenorocirea lor. Mâini care să lovească în oamenii necăjiți se găsesc destule; mai rar, se găsește câte-o mână care să dea ajutor.

Cugetarea asta atât de adevărată îi sporea simțirea și recunoștința. Totul sporea triumful frumoasei Saint-Yves. Toți îi admirau mărinimia și curajul. Admirația era amestecată cu respectul pe care-l simți fără să vrei față de o persoană despre care se crede că are trecere la Curte. Părintele Saint-Yves se întreba însă din când în când: „Cum a izbutit soră-mea să aibă așa de repede atâta trecere?”

Tocmai voiau să se așeze la masă, când iată că prietena de la Versailles sosește fără să știe ce s-a întâmplat. Era într-o caleașcă cu șase cai și se vedea bine a cui era caleașca. Intră cu aerul impunător al unei

doamne de la Curte care are treburi înalte, îi salută pe toți cu un semn foarte ușor din cap și, luând-o deoparte pe domnișoara de Saint-Yves, îi spuse:

— De ce te faci atâta așteptată? Vino cu mine. Uite-ți diamantele pe care le-ai uitat.

Oricât de încet spusese aceste vorbe, Naivul le auzi; și văzu și diamantele. Fratele rămase uluit; unchiul și mătușa nu simțiră decât mirarea unor oameni de treabă care nu văzuseră niciodată asemenea lucruri minunate. Tânărul, care învățase multe într-un an de cugetare, cugetă și acum fără să vrea și o clipă păru tulburat. Iubita lui văzu aceasta. Se îngălbeni la față și fu cuprinsă de fiori. Abia se mai putea ține pe picioare.

— Doamnă, spuse ea prietenei fatale, m-ai nenorocit! Mă omori!

Vorbele acestea străpunseră inima tânărului. Dar învățase acum să se stăpânească. Se făcu că nu le-a auzit de teamă să n-o necăjească în fața fratelui ei. Dar se îngălbeni și el la față.

Domnișoara de Saint-Yves, îngrozită de schimbarea pe care o vedea pe fața iubitului ei, o luă pe doamnă de braț, ieși cu ea într-un coridor și aruncă în fața ei diamantele pe jos.

— Știi bine că nu ele m-au ademenit; dar cel care mi le-a dat n-are să mă mai vadă niciodată.

Și în timp ce prietena le aduna de pe jos, ea îi mai spuse:

— Să le ia înapoi sau să ți le dea; și acum du-te, nu mă mai face să-mi fie rușine de mine însămi.

Ambasadoarea plecă în sfârșit, fără să poată pricepe remușcările la care fusese martoră.

Domnișoara de Saint-Yves, cu inima grea, simțind că se înăbușă, trebui să se ducă să se culce. Dar ca să nu sperie pe nimeni, nu vorbi nimic despre suferința ei și, spunând numai că e ostenită, ceru voie să se ducă să se odihnească: însă numai după ce îi liniști pe toți cu vorbe

de mângâiere și de dragoste și după ce aruncă iubitului ei câteva priviri care îi aprindeau sufletul.

Masa, în lipsa ei, fu la început tristă; dar era tristețea aceea interesantă care dă loc la conversații atrăgătoare și utile, mult mai presus decât petrecerea ușuratică pe care mulți o caută și care de obicei e doar o zarvă plicticoasă.

Gordon expuse în puține cuvinte istoria jansenismului și molinismului[53], a prigoanelor cu care un partid copleșea pe celălalt și a încăpățânării amândurora. Naivul le critică pe amândouă și deplânse pe oamenii care nu se mulțumesc cu discordia pe care o stârnesc interesele lor și își născocesc necazuri noi pentru niște interese himerice și niște absurdități din care nimeni nu înțelege nimic.

Gordon povestea, Naivul cugeta, ceilalți ascultau cu emoție și se luminau cu o lumină nouă. Vorbiră de lungimea nenorocirilor noastre și de scurtimea vieții. Toți fură de părere că orice profesie are o meteahnă și o primejdie legată de dânsa și că de la rege până la cel din urmă cerșetor totul pare să învinovățească natura. Cum se găsesc oare atâția oameni care, pentru câteva parale, se fac prigonitorii, zbirii, călăii celorlalți oameni? Cu câtă neomenească nepăsare un înalt funcționar iscălește distrugerea unei familii și cu câtă sălbatică bucurie niște mercenari oarecare o aduc la îndeplinire!

— Am văzut în tinerețea mea, spuse Gordon, un om, rudă cu mareșalul de Marillac[54], și care, fiind urmărit în provincia lui pentru că ținuse cu acest ilustru nefericit, se ascundea în Paris sub alt nume. Avea șaptezeci și doi de ani. Soția lui, care era cu dânsul, era cam de aceeași vârstă. Avuseseră un băiat destrăbălat care, la

---

[53] Doctrină religioasă întemeiată de iezuitul spaniol *Molina* (1535–1600) și care încearcă să împace libertatea omului cu preștiința divină (n.t.).

[54] *Louis de Marillac* (1573–1632), mareșal al Franței. A luat parte la un complot contra lui Richellieu, a fost prins și decapitat (n.t.).

paisprezece ani, fugise de acasă; intrase în armată, apoi dezertase și străbătuse toate treptele destrăbălării și ale mizeriei. În sfârșit, după ce își luase numele unei moșii, ajunsese acum în garda cardinalului Richelieu[55] (fiindcă preotul ăsta ca și Mazarin[56] avea o gardă). Era acum ofițer în ceata aceea de bătăuși. Aventurierul acesta fu însărcinat să aresteze pe bătrân și pe soția lui și el îndeplini ordinul cu toată asprimea unui om care voia să placă lui stăpână-su. Mergând cu dânșii, îi auzi plângându-se de lungul șir de nenorociri pe care le înduraseră din copilărie. Bătrânii socoteau că unul din cele mai mari necazuri fusese rătăcirea băiatului lor și pierderea lui. El îi recunoscu. Totuși îi duse la închisoare spunându-le că eminența-sa cardinalul trebuia slujit înainte de orice. Eminența-sa îi răsplăti zelul.

Am văzut un spion al părintelui de La Chaise care l-a trădat pe frate-său cu nădejdea că va căpăta o mică prebendă pe care n-a putut s-o aibă, și l-am văzut murind, dar nu de mustrare de cuget, ci de necaz că l-a păcălit un iezuit.

Funcția de duhovnic, pe care am îndeplinit-o multă vreme, mi-a dat prilej să cunosc viața multor familii. N-am văzut niciuna care să nu fie cufundată în amărăciune, dar pe din afară, ascunse sub masca fericirii, toate păreau că se scaldă în bucurie. Și întotdeauna am observat că necazurile noastre cele mai mari sunt numai rodul lăcomiei noastre fără margini.

— În ce mă privește, spuse Naivul, eu cred că un suflet ales, simțitor și plin de recunoștință poate trăi fericit; și nădăjduiesc să mă bucur de-o fericire nezdruncinată împreună cu domnișoara de Saint-Yves; fiindcă îmi place să cred, adăugă el întorcându-se către

---

[55] *Armand du Plessis, cardinal de Richellieu* (1585–1642), om politic francez, prim-ministru al lui Ludovic al XIII-lea.

[56] *Jules Mazarin* (1602–1664), om de stat, apoi cardinal francez, recomandat lui Ludovic al XIII-lea de către Richellieu.

părintele Saint-Yves, că nu-mi veți mai respinge cererea, ca anul trecut, și că și eu mă voi purta cu mai multă cuviință.

Părintele se pierdu în scuze pentru ceea ce se întâmplase și în făgăduieli de dragoste eternă.

Unchiul Kerkabon spuse că asta ar fi cea mai frumoasă zi din viața lui. Mătușa nu mai putea de bucurie și zicea:

— Ți-am spus eu că n-ai să fii diacon! Dar taina asta e mai de preț decât cealaltă! Păcat că n-am avut și eu parte de dânsa! Dar nu-i nimic, am să-ți țin loc de mamă.

Toți se întrecură acum s-o laude pe domnișoara de Saint-Yves.

Iubitul ei era acum cu inima prea plină de câte făcuse ea pentru dânsul și o iubea prea mult pentru ca întâmplarea cu diamantele să-i fi făcut o impresie adâncă, totuși vorbele acelea – *mă omori* – pe care le auzise, îl mai umpleau și acum de spaimă și îi stricau bucuria, în timp ce laudele ce se aduceau iubitei lui îi sporeau dragostea. Toți vorbeau numai de dânsa și de fericirea pe care amândoi o meritau. Puneau la cale să plece cu toții la Paris și să stea împreună, făceau tot felul de planuri mari și frumoase și se hrăneau cu toate nădejdile pe care cea mai mică licărire de fericire le stârnește cu atâta ușurință. Naivul, însă, în fundul inimii simțea ceva care alunga această iluzie. Citi din nou făgăduielile iscălite de Saint-Pouange și brevetele semnate de Louvois. Toți îi descriseră pe acești doi oameni așa cum erau sau așa cum se credea că sunt. Toți vorbiră despre ministru și ministere cu libertatea pe care o ai la masă și care în Franța e socotită drept cea mai prețioasă libertate pe care o poți gusta pe lume.

— Dacă aș fi regele Franței, spuse Naivul, iată ce ministru de Război mi-aș alege: aș vrea să fie un om de viță foarte aleasă fiindcă ar putea da ordine nobilimii. Aș cere ca el însuși să fi fost ofițer, să fi trecut prin toate

gradele, să fie cel puțin general și vrednic să ajungă mareșal al Franței; fiindcă e nevoie să fi fost el însuși militar ca să cunoască bine treburile oștirii; și ofițerii vor asculta cu de o sută de ori mai multă voie bună pe un militar care, ca și ei, și-a arătat curajul decât pe un om de cabinet care, oricât ar fi de inteligent, nu poate decât cel mult să ghicească operațiile unei campanii. Nu m-aș supăra dacă ministrul meu ar fi generos, chiar dacă ministrul de Finanțe ar fi pus câteodată în oarecare încurcătură. Aș vrea să lucreze ușor și chiar cu veselia aceea pe care numai oamenii superiori o au, care place poporului și te face să îndeplinești mai lesne orice îndatorire.

Dorea ca ministrul să aibă acest caracter întrucât observase că întotdeauna această bună dispoziție înlătură orice cruzime.

Louvois poate că n-ar fi fost mulțumit de urările Naivului: el avea altfel de merite.

Dar în timp ce stăteau la masă, boala domnișoarei de Saint-Yves se înrăutățea; sângele i se înfierbântase și fusese cuprinsă de o febră mistuitoare. Suferea, dar nu se plângea fiindcă nu voia să tulbure bucuria celorlalți.

Fratele ei, știind că nu doarme, se duse să vadă ce face. Starea ei îl miră foarte mult. Veniră repede cu toții. Tânărul veni și el și stătu la spatele părintelui Saint-Yves. Dintre toți, el era desigur cel mai speriat; dar se învățase acum să adauge și discreția la fericitele daruri cu care îl binecuvântase natura, și simțul sigur al bunei-cuviințe începea să domine într-însul.

Chemară un medic din apropiere. Era unul din aceia care își vizitează în fugă bolnavii, confundă boala pe care au văzut-o adineauri cu cea pe care o văd acum și aplică orbește câteva leacuri, într-o știință unde, nici chiar cu pătrundere și chibzuială, nu te poți feri de incertitudine și primejdii. Înrăutăți boala fiindcă se grăbi să prescrie un remediu care era la modă pe atunci.

Modă până și în medicină! Mania asta era foarte obișnuită la Paris.

Mai mult chiar decât medicul, domnișoara de Saint-Yves își puse ea singură viața în primejdie. Sufletul ei ucidea trupul. Mulțimea de gânduri care o frământa îi împrăștia în vine o otravă mai primejdioasă decât frigurile cele mai mistuitoare.

Capitolul XX
DOMNIȘOARA DE SAINT-YVES MOARE. CE SE MAI ÎNTÂMPLĂ DUPĂ ACEEA

Chemară alt medic. Acesta, în loc să ajute natura și s-o lase să lucreze într-un trup tânăr în care toate organele chemau viața, nu se îngriji să facă altceva decât să lucreze împotriva confratelui său. Peste două zile boala deveni mortală. Creierul, care se zice că e lăcașul inteligenței, fu lovit tot atât de tare ca și inima care, după cum se spune, e lăcașul pasiunilor.

Ce mecanică de neînțeles a supus sentimentelor și gândirii organele? Cum o singură idee dureroasă tulbură curgerea sângelui și cum sângele, la rândul lui, duce tulburarea lui în mintea omenească? Ce este acel fluid necunoscut, dar sigur că există, care, mai repede și mai activ decât lumina, zboară în mai puțin de-o clipă în toate canalele vieții, produce senzațiile, memoria, tristețea sau bucuria, rațiunea sau amețeala, ne aduce aminte cu groază de ceea ce am vrea să uităm, și face, dintr-un animal ce gândește, sau un lucru demn de admirat sau ceva vrednic de milă și de lacrimi?

Așa spunea bătrânul Gordon, și gândurile acestea atât de firești, dar care numai rareori le vin oamenilor, nu-i micșorau deloc sentimentele; el nu era dintre filozofii aceia nenorociți care se silesc să fie nesimțitori. Era mișcat de soarta acestei fete, ca un tată care vede cum îi moare cu încetul copilul iubit.

Părintele Saint-Yves era desperat, unchiul și cu mătușa plângeau de nu mai puteau. Dar starea iubitului ei cine ar putea s-o descrie? Nicio limbă n-are cuvinte

care să se potrivească cu această culme a durerii; limbile sunt prea sărace.

Mătușa, istovită, ținea în mâinile ei slabe capul muribundei; fratele ei era în genunchi lângă pat. Iubitul ei îi strângea mâna și i-o uda cu lacrimi. Îi spunea că e binefăcătoarea lui, că e nădejdea lui, viața lui, jumătate din el însuși, iubită, soție. Când auzi cuvântul soție, ea oftă adânc, îl privi cu o nesfârșită dragoste și deodată scoase un țipăt de groază; apoi, într-o clipă de răgaz, când slăbiciunea, apăsarea și durerea parcă pier și sufletul își capătă iarăși libertatea și vlaga, ea spuse:

— Eu, soția ta? O, dragul meu, numele acesta, fericirea asta, răsplata asta nu mai sunt pentru mine! Mor, și e bine că mor. O, zeu al inimii mele! tu pe care te-am jertfit demonilor iadului, s-a isprăvit, sunt pedepsită, fii fericit!

Vorbele acestea dulci și cumplite nu puteau fi înțelese; ele umpleau însă inimile de spaimă și durere. Ea avu curajul să le lămurească. Fiecare cuvânt îi făcu pe toți să se înfioare de uimire, de durere și de milă. Toți blestemau deopotrivă pe omul acela puternic care reparase o nedreptate cu o crimă și silise nevinovăția să-i fie complice.

— Cum? Tu vinovată? spuse tânărul. Nelegiuirea poate fi numai în inimă și inima ta e curată și este a mea!

Vorbele lui păreau că-i dau viață; erau pentru dânsa o mângâiere; se miră că el o mai iubește. Bătrânul Gordon ar fi afurisit-o pe vremea când era jansenist; acum însă, de când se cumințise, o stima și îi era milă de dânsa.

În mijlocul atâtor lacrimi și necazuri, în timp ce primejdia în care se găsea ființa asta scumpă umplea toate inimile, sosi un curier de la Curte. Un curier! De la cine? Și pentru ce? Venea din partea duhovnicului regelui cu o scrisoare către preotul de la Maica Domnului din Munte. Nu scria chiar duhovnicul, ci fratele Vadbled, ucenicul lui, om foarte însemnat pe

vremea aceea; el aducea la cunoștință arhiepiscopilor ordinele cuvioșiei-sale, el dădea audiențe, el făgăduia prebendele, el trimitea câteodată scrisorile cu ordinele de arestare sau de exil ce purtau pecetea regelui. Acum el scria părintelui Kerkabon că preacuvioșia-sa auzise de întâmplările nepotului său, că acesta fusese închis din greșeală, că aceste mici necazuri se întâmplau des, că nu trebuia să te sinchisești de ele și că, în sfârșit, era bine ca el, preotul, să vină a doua zi dimineață să-i prezinte pe nepotu-său, că s-aducă la dânsul și pe Gordon și că el, fratele Vadbled, îi va introduce la cuvioșia-sa și la monseniorul de Louvois care va vorbi cu dânșii în anticameră.

Mai scria că întâmplările Naivului și lupta lui cu englezii fuseseră povestite regelui, că negreșit regele va binevoi să-l vadă când va trece prin galerie și poate chiar îi va face un semn din cap. Scrisoarea se isprăvea cu măgulitoarea speranță că toate doamnele de la Curte vor pofti pe nepotul lui la toaleta lor de dimineață, că multe îi vor spune: „Bună ziua, domnule Naiv”, și că va fi vorba de dânsul cu siguranță la masa regelui. Scrisoarea era semnată: *Al dumitale cu prietenie, Vadbled, frate iezuit*.

După ce preotul citi cu glas tare scrisoarea, nepotu-său, furios dar stăpânindu-și o clipă mânia, nu spuse nimic aducătorului scrisorii ci, întorcându-se către tovarășul lui de suferință, îl întrebă ce spune despre asemenea stil. Gordon îi răspunse:

— Așa sunt tratați oamenii, ca niște maimuțe! Întâi bătuți și pe urmă puși să danseze.

Naivul, recăpătându-și firea, care iese la iveală totdeauna în marile frământări ale sufletului, rupse scrisoarea în bucăți și le zvârli curierului în față:

— Iată răspunsul!

Unchiu-său, îngrozit, văzu parcă de pe acum cum cade peste dânsul trăsnetul cerului și douăzeci de ordine regale de arestare. Se duse repede să scrie și să

scuze cum putu mai bine ceea ce el lua drept o pornire tinerească, dar era izbucnirea unui suflet mare.

Griji mai dureroase cuprindeau sufletele. Frumoasa și nefericita Saint-Yves simțea că i s-apropie sfârșitul. Se liniștise acum; dar era liniștea cumplită a naturii doborâte care nu mai are putere să lupte.

— O, dragul meu! spuse ea cu o voce care se stingea, moartea mă pedepsește pentru slăbiciunea mea. Mor cu mângâierea că te știu liber. Te-am iubit atunci când te-am trădat și te iubesc și acum când îmi iau rămas bun de la tine pentru totdeauna.

Ea nu căuta să se mândrească cu o zadarnică tărie de suflet și nici nu se gândea să-și dobândească o biată glorie, făcându-i pe câțiva vecini să spună: „A murit fără frică”. Cine poate să-și piardă la douăzeci de ani iubitul, viața și ceea ce se cheamă *onoare* fără păreri de rău și fără sfâșieri? Ea știa în ce stare îngrozitoare se găsea și arăta asta prin privirile ei muribunde care vorbeau cu atâta putere. Și plângea ca și ceilalți în clipele în care mai putea să plângă.

Încerce alții să proslăvească moartea fastuoasă a celor care intră în nimicnicie fără să simtă: asta e soarta tuturor animalelor. Noi nu murim ca ele decât atunci când vârsta sau boala ne fac asemenea lor prin stupiditatea organelor noastre. Cine pierde mult are mari păreri de rău; dacă le înăbușă, asta înseamnă că își duce vanitatea până în brațele morții.

Când sosi clipa din urmă, toți cei care erau acolo scoaseră strigăte și lacrimi. Tânărul își pierdu cunoștința. Sufletele tari, când iubesc, simt mult mai adânc decât altele. Gordon, care îl cunoștea bine, se temu să nu se omoare când era să-și vină în fire. Nu lăsară în preajma lui nicio armă. Tânărul băgă de seamă acest lucru. Spuse rudelor lui și lui Gordon, fără să se plângă, fără să se tânguiască, fără să se tulbure:

— Credeți că este cineva pe lume care să aibă dreptul și puterea să mă oprească de la moarte?

Gordon se feri să-i expună toate acele plicticoase banalități prin care mulți încearcă să dovedească că nu-i voie să te folosești de libertatea ta și să încetezi de-a fi atunci când te simți rău, că nu trebuie să ieși din casă când nu mai poți locui într-însa, că omul pe pământ e ca un soldat la postul lui: asta ca și cum i-ar păsa ceva Ființei ființelor că împreunarea câtorva părți de materie e într-un loc sau altul; argumente neputincioase pe care o deznădejde dârză și chibzuită nu vrea să le audă și la care Cato[57] n-a răspuns decât cu o lovitură de pumnal.

Tăcerea posomorâtă și cumplită a tânărului, ochii lui întunecați, buzele tremurătoare, tremurul trupului stârneau în cei care-l priveau amestecul acela de compătimire și de groază care încătușează toate puterile sufletului, care nu se poate rosti și se arată numai prin vorbe fără șir. Veniseră și gazda și toți ai casei. Deznădejdea lui îi sperie. Nu-l pierdeau din ochi și îi urmăreau toate mișcările. Trupul înghețat al domnișoarei de Saint-Yves fusese dus într-o odaie de jos, departe de ochii iubitului ei, care parcă tot o mai căuta, deși nu mai era în stare să vadă ceva.

În mijlocul acestui spectacol al morții, în timp ce trupul e scos în fața casei, în timp ce doi preoți lângă un agheasmatar mormăie rugăciuni cu gândul aiurea, în timp ce unii trecători stropesc cu agheasmă sicriul fiindcă n-au nicio treabă, iar alții trec nepăsători mai departe, în timp ce rudele plâng și îndrăgostiții își închipuie că n-ar mai putea trăi după o asemenea pierdere, Saint-Pouange sosește cu prietena din Versailles.

Pofta lui trecătoare, împlinită numai o dată, se preschimbase în dragoste. Faptul că nu i se primiseră darurile îl necăjise. Părintele de La Chaise nu s-ar fi gândit niciodată să vină aici, însă Saint-Pouange, care

[57] *Cato Uticensis* (195–46 î.e.n.), republican roman, adversar al lui Iulius Caesar. S-a omorât când, prin izbânda lui Caesar, republica a fost pierdută.

avea mereu în fața ochilor chipul frumoasei Saint-Yves și care ardea de nerăbdare să-și potolească o pasiune care, după ce fusese satisfăcută numai o dată, îi înfipsese în inimă ghimpele dorinței, se hotărî să vină chiar el s-o caute pe aceea pe care poate nici măcar de trei ori n-ar fi vrut s-o mai vadă dacă ar fi venit ea singură la dânsul.

Saint-Pouange se dă jos din caleașcă. Cel dintâi lucru pe care îl vede e un sicriu. Își întoarce în altă parte ochii cu dezgustul omului hrănit cu plăceri care e de părere că n-are nevoie de un spectacol ce-ar putea să-l împingă la contemplarea păcătoșeniei umane. Vrea să intre în casă. Doamna de la Versailles întrebă de curiozitate cine a murit. I se spune că domnișoara de Saint-Yves.

La numele acesta ea se făcu galbenă la față și scoase un strigăt. Saint-Pouange își întoarse capul, uluit și îndurerat. Gordon era pe-aproape, cu ochii înlăcrimați. Își întrerupse rugăciunea și îi spuse curteanului toată întâmplarea. Vorbi cu însuflețirea pe care o dă durerea și virtutea. Saint-Pouange nu era rău din fire. Șuvoiul treburilor și al plăcerilor îi târâse sufletul, care nu se cunoștea încă pe sine însuși. Încă nu ajunsese la bătrânețe, care împietrește de obicei inimile miniștrilor. Îl ascultă pe Gordon cu ochii în jos; din când în când își ștergea câte o lacrimă mirându-se că-i vine să plângă; află atunci și el ce înseamnă părerile de rău.

— Vreau numaidecât, spuse el, să-l văd și eu pe omul acela neobișnuit despre care vorbești; mă îndurerează aproape tot atât de mult ca și ființa asta nenorocită pe care am făcut-o să moară.

Gordon îl urmă până în odaia unde preotul, domnișoara de Kerkabon, părintele Saint-Yves și câțiva vecini îl trezeau din leșin pe tânărul care își pierduse iarăși cunoștința.

— Sunt pricina nenorocirilor dumitale, îi spuse subministrul; voi face tot ce pot ca să-mi îndrept greșeala.

Cel dintâi gând al tânărului fu să-l ucidă și după aceea să se omoare și el. Nimic nu era mai potrivit. Dar n-avea nicio armă și era păzit de aproape. Saint-Pouange nu se lăsă descurajat de refuzurile însoțite de mustrări, de disprețul și de scârba pe care le meritase și pe care toți i le aruncară în față. Timpul potolește tot. Louvois izbuti în sfârșit să facă un foarte bun ofițer din Naivul nostru, care mai târziu a apărut cu alt nume la Paris și în armată, bine primit de toți oamenii de treabă și care a fost deopotrivă militar și filosof îndrăzneț.

Nu vorbea niciodată de întâmplarea asta fără să se tânguie; și totuși, când vorbea, era pentru el o mângâiere. Amintirea domnișoarei de Saint-Yves i-a fost scumpă până în cea din urmă clipă a vieții. Părintele Saint-Yves și părintele Kerkabon căpătară fiecare câte o prebendă bună. Mătușii Kerkabon îi păru bine că nepotu-său s-a făcut militar și nu preot. Evlavioasa din Versailles păstră cerceii de diamant și mai căpătă încă un dar frumos. Părintele Bun-la-toate căpătă niște cutii de ciocolată, cafea, acadele, lămâi zaharisite, precum și *Meditațiile părintelui Croiset* și *Floarea sfinților*, amândouă legate în marochin. Gordon stătu împreună cu Naivul până la moarte, fiind prietenul lui cel mai bun. Dobândi și el o prebendă care îl făcu să uite pentru totdeauna doctrina jansenistă. Își luă drept lozincă: *Nenorocirea e bună și ea la ceva*. Câți oameni de treabă pe lumea asta n-au spus: *Nenorocirea nu-i bună la nimic!*